

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

FAKULTA PEDAGOGICKÁ
KATEDRA PSYCHOLOGIE

VÝSKYT A ŘEŠENÍ ŠIKANY NA ZÁKLADNÍ ŠKOLE

DIPLOMOVÁ PRÁCE

NIKOLA MOULISOVÁ

Obor Učitelství pro 1. stupeň ZŠ

Vedoucí práce: Phdr. Alena Szachtová

Plzeň, 2020

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a zdrojů informací.

V Plzni, 30. dubna 2020

.....
vlastnoruční podpis

Poděkování

Tímto bych ráda poděkovala mé vedoucí diplomové práce PhDr. Aleně Szachtové za vlídné vedení, ochotu, cenné rady a připomínky při konzultacích. Dále bych chtěla poděkovat také všem pedagogickým pracovníkům za čas věnovaný vyplňování dotazníků a základním školám za vstřícnou spolupráci.

ZDE SE NACHÁZÍ ORIGINÁL ZADÁNÍ KVALIFIKAČNÍ PRÁCE.

Obsah

SEZNAM ZKRATEK	6
ÚVOD	7
TEORETICKÁ ČÁST	8
1 TEORIE A DEFINICE AGRESE.....	9
1.1 ROZDÍL MEZI AGRESÍ A AGRESIVITOU.....	10
1.2 AGRESE	12
2 VYMEZENÍ POJMU ŠKOLNÍ ŠIKANA.....	13
2.1 OBECNÁ CHARAKTERISTIKA.....	15
2.2 TYPY A FORMY ŠIKANY.....	16
2.3 VÝVOJ ŠIKANY	18
3 KYBERŠIKANA JAKO NOVÝ DRUH ŠIKANY.....	20
3.1 ODLIŠNOSTI KYBERŠIKANY	21
3.2 POJMY SPJATÉ S KYBERŠIKANOU.....	23
3.3 MOŽNOSTI ŘEŠENÍ KYBERŠIKANY.....	24
4 CHARAKTERISTIKA A VYMEZENÍ PROTAGONISTŮ ŠIKANY.....	27
4.1 AGRESOR.....	27
4.2 OBĚŤ	30
4.3 SIGNÁLY VARUJÍCÍ RODIČE.....	32
4.4 SIGNÁLY VARUJÍCÍ UČITELE	33
5 PRÁCE S OBĚTÍ A AGRESOREM.....	34
5.1 PRÁCE S OBĚŤMI	34
5.2 PRÁCE S AGRESORY.....	35
6 MOŽNOSTI PREVENCE A ŘEŠENÍ ŠIKANY.....	37
6.1 OBECNÁ PREVENTIVNÍ OPATŘENÍ	37
6.2 MOŽNOSTI ŘEŠENÍ ODHALENÉ ŠIKANY	38
PRAKTICKÁ ČÁST	40
7 VÝZKUMNÉ ŠETŘENÍ NA ZÁKLADNÍ ŠKOLE	41
7.1 FORMULACE VÝZKUMNÉHO PROBLÉMU	41
8 METODIKA PRÁCE.....	41
8.1 POUŽITÉ METODY.....	41
8.2 HYPOTÉZY A CÍLOVÉ OTÁZKY	41
9 CHARAKTERISTIKA VÝZKUMNÝCH VZORKŮ.....	41
9.1 POPIS ŠKOL	42
10 VYHODNOCENÍ DOTAZNÍKU	43
10.1 STRUKTURA DOTAZNÍKU	43
10.2 ZPŮSOB VYHODNOCOVÁNÍ DOTAZNÍKŮ.....	44
10.3 VÝSLEDKY A INTERPRETACE ZÍSKANÝCH DAT	44
11 SHRNUTÍ VÝZKUMU	66
DOPORUČENÍ PRO PRAXI	69
ZÁVĚR.....	70
RESUMÉ.....	72
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ	73
PŘÍLOHY	76
PŘÍLOHA 1: DOTAZNÍK PRO UČITELE	76

SEZNAM ZKRATEK

Např. = například

Tzv. = tak zvaný

Tj. = to je

Apod. = a podobně

Atp. = a tak podobně

Cca = přibližně

MŠMT = Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy

ICT = informační a komunikační technologie

Resp. = respektive

Popř. = popřípadě

OSPOD = Orgán sociálně-právní ochrany dětí

Čl. = článek

Kol. = kolektiv

Ad. = a další

CNS = centrální nervová soustava

Úvod

Pro moji diplomovou práci jsem si vybrala téma šikany, která je neustále aktuálním tématem a navzdory veškeré prevenci se nedaří ji kompletně odstranit. Vždycky tu byla a vždycky nejspíš bude.

Diplomová práce je rozdělena na dvě části, a to na teoretickou a stěžejní praktickou část. Teoretická část je zaměřena na dostupné poznatky o šikaně od základů teorie agrese, přes vymezení školní šikany a jejich protagonistů, až po možnosti postupů při řešení. Praktická část vychází z dotazníkového šetření na základních školách, kde je hlavním cílem zjistit postoje a názory učitelů na výskyt a postupy při řešení šikany.

Proč jsem si toto téma vybrala, je velmi jednoduchá otázka a odpověď zdůvodňuje i motivaci, která uvedla výzkum do pohybu. Jedním z hlavních důvodů je, že jsem se setkala s šikanou jednoho člena mé rodiny. Prožívala jsem pocity bezradnosti, které šikanu doprovázely při hledání východiska, a marně věřila v pomoc druhých. Nejtěžším úkolem bylo šikanu vyřešit, a to je také problematika, kterou se chci v této diplomové práci zabývat. Šikana mě vždy děsila a doteď nejsem schopna porozumět příčinám tohoto jevu. S šikanou se můžeme setkat v podstatě kdekoliv, ale mým prvotním zájmem je šikana na základní škole, a to protože to spadá do mé aprobace a vím, že jako budoucí učitelka se těmito situacím nemusím vyhnout. Chci, aby ve mně žáci viděli oporu a mohli se na mě spolehnout.

V práci se zabývám teoretickými poznatky o šikaně. Abychom zjistili, jak lze šikanu řešit, musíme pravděpodobně začít od úplného začátku a pochopit celou problematiku. Musíme se probrat tím, co šikana znamená, s čím je spojená, jak se projevuje, kde jsou její příčiny.

Kdo se s šikanou setkal, ví, že to není krátkodobý problém a vyžaduje mnoho času na hledání východisek a ještě dvakrát tolik na zahojení ran, které ovšem mohou mít i doživotní následky. Zkrátka je důležité vědět, čemu čelíme a jak nejlépe pomoci druhým, když jsou v úzkých.

Touto prací bych ráda zjistila, jak se na šikanu dívají učitelé základních škol, zda problematice šikany rozumějí a jakým způsobem ji řeší.

TEORETICKÁ ČÁST

1 TEORIE A DEFINICE AGRESE

Lidská agresivita je velmi diskutovatelným tématem dnešní doby. Agresivita a násilí jsou aktuálním problémem, který neustále narůstá, a i přesto, že se mnoho odborníků zabývá východisky tohoto jevu, jsou věčně nejasné teorie příčin těchto fenoménů. Postoje autorů k problematice agresivity se někdy shodují a naopak často se výrazně odlišují.

Začneme-li od úplného začátku, o teorii agrese se již opíral například zakladatel evoluční teorie Ch. Darwin, průkopník psychoanalýzy S. Freud nebo také K. Lorenz, ale i další jako jsou J. Dollard nebo N. Miller, kteří se zabývali konkrétně frustračně – agresivní hypotézou okolo roku 1939. Přírodovědec Charles Darwin chápal agresi jako nutnost pro obranu obživy a existence. Termín agrese byl také zaveden do psychiatrie Sigmundem Freudem, který agresi jako boj o život zcela vytlačuje a považuje ji za instinkt a základní zdroj energie (DUŠEK, 2015, s. 139).

Sigmund Freud rozlišoval původně dvě kategorie pudů – pohlavního a sebezáchovy, přičemž agrese byla jednou ze složek pohlavního pudu. V nové teorii přiřadil instinktům ještě dvě další protichůdné kategorie – života a smrti. Tvrdí, že pud smrti musí být přesměrován do vnějšího světa pomocí agresivity, aby neničil vlastní organismus. A pokud je v tomto procesu zastoupen i pud pohlavní, který směřuje do nitra organismu, vzniká sadismus či masochismus. Taktéž Konrád Lorenz se Freudovými teoriemi zabýval a sám zpracoval vlastní teorii o vnitrodruhové agresi. Agresi chápe jako samostatný pud, který máme vrozený a přispívá tak k zachování druhu. Každý náš pud musí být uspokojen, stejně jako agrese, pokud není její uspokojení naplněno, energie se hromadí a nakonec vybuchne. Tuto situaci popisuje tzv. hydraulický model agrese. Freud i Lorenz se tedy shodují v teoriích o agresi v tom, že agrese je instinkt každého člověka (RABOCH, 2012, s. 141).

Frustrační teorií agrese se zabývali N. Miller, J. Dollard, ale podíl na ní měli i L. Doob, O. Mowrer nebo R. Sears. Teorie zdůrazňuje, že každému agresivnímu aktu vždy předchází nějaká forma frustrace, která nemusí být nutně způsobena okolím, ale i vlastní neschopností dosáhnout zamýšleného cíle. Později se ukázalo, že frustrovaní jedinci mají poškozeny některé oblasti CNS stejně jako je to u válečných veteránů, kteří trpí posttraumatickou poruchou (RABOCH, 2012, s. 143 - 144).

K teorii agrese se vyjadřuje například odborník Pavel Říčan. Agresi si spojuje s agresivním politickým jednáním, s válečným přepadením států nebo dokonce přirovnává agresivitu zvířete při napadení kořisti k lidské agresi. Zaměřuje se obecně na vnitrodruhovou agresi, tzn. agresi mezi stejnými druhy. Agrese se může projevit při více činnostech, např. když řezník poráží vepře nebo při sportu. Pokaždé při tom využíváme jiný druh agrese. Mozková centra fungují během agresivního úkonu jinak, a tak prožíváme něco úplně jiného než při běžných činnostech. Říčan si klade otázku, kde se v člověku bere agrese a vysvětluje si ji na vrozených zvířecích instinktech. Jako příklad uvádí samečka červenky, který když nalezne na jeho vlastním území jiného samečka červenky, instinktivně na něj zaútočí, ale pokud se na jeho území dostane sameček jiného druhu, útok se nekoná. Instinkty zafungují, jen pokud dostanou signál, který je probudí. Agresivní sklony máme tedy již vrozené z raného dětství a vytvářejí se společně s instinktem. Proč ale instinkt nezafunguje, když někoho agresivním útokem zraníme či dokonce zabijeme? Autor vysvětluje, že pokud napadneme někoho holýma rukama, je útok pomalejší a křik oběti nás instinktivně od tohoto činu odradí, pokud ale použijeme nějakou zbraň, je pravděpodobnější, že zabijeme dřív, než nás instinkt stihne zastavit.

Teorií agrese se zabývá Ivo ČERMÁK (1998, s. 10), který poukazuje na mnoho autorů zabývajících se teorií agrese. V knize *Lidská agrese a její souvislosti* zmínil Moyerovu (z roku 1968) klasifikaci agrese, která rozlišuje druhy agrese v chování zvířat. Patří mezi ně agrese predátorská, agrese mezi samci, agrese vyvolaná strachem, dráždivá agrese, mateřská a sexuální a jako poslední agrese pro obranu teritoria. Tyto druhy agrese se odlišují fyziologickými a podnětovými zdroji, které jsou spouštěčem agresivního útoku.

Šikana je z obecného hlediska jednou z podob agresivního chování, a abychom se mohli k problematice šikany přiblížit, musíme nejdříve začít s teoretickými poznatky o agresi jako takové, a tím ji lépe pochopit (ŘÍČAN, 1995, s. 21).

1.1 ROZDÍL MEZI AGRESÍ A AGRESIVITOU

Tyto dva psychologické termíny jsou snadno zaměnitelné a lehce si je můžeme splést, ale je mezi nimi jistý rozdíl, který lze jednoduše vysvětlit.

Docentka KOCUROVÁ (2002, s. 2 - 3) vychází ze slovníku cizích slov a vysvětluje tak základní terminologii agrese. Pojem agrese je odvozen z latinského slova znamenající útok nebo napadení. Definice slova agrese je popsána jako útočné jednání agresivního jedince vůči jiné osobě s náklonností poškodit či zdemolovat nějaký předmět, ale může být definována také jako násilný čin dosahující cíle nebo destruktivní způsob chování jedince směřující k fyzickému napadení. Naopak agresivita je formulována jako náchylnost k útočnému chování, to znamená, že se jedná o to, co k útoku jedince vede.

Podle Martínka je „*Agresivita (z lat. Aggressivus – útočný) vlastnost, postoj nebo vnitřní pohotovost k agresi. V širším slova smyslu se takto označuje schopnost organismu mobilizovat síly k zápasu o dosažení nějakého cíle a schopnost vzdorovat těžkostem*“ (MARTÍNEK, 2015, s. 10).

Martínek tuto vlastnost vysvětluje jako charakteristický znak každého jedince lišící se pouze mírou agresivity, kterou jedinec disponuje. Tvrdí, že v malé míře může mít agresivita v podstatě i pozitivní vliv, a to například pokud vhodným způsobem vzbuzuje autoritativní a sebevědomé chování. Naopak někdy může být větší míra agresivity příčinou urážlivosti, vztahovačnosti a impulzivního jednání. Míra agresivity je podle některých uváděných statistik až z 60% dědičného charakteru (MARTÍNEK, 2015, s. 10 - 11).

Přestože psycholog Zdeněk Martínek je toho názoru, že agresivita je převážně vrozená, tak dětská a rodinná psycholožka Ilona Špaňhelová je přesvědčená o opaku. O agresivitě tvrdí, že není vrozenou vlastností u nikoho z nás a snadno se dá utlumit či výchovou rozvíjet. Je to chování, které je směřováno k druhému jedinci, ať už k vrstevníkům, učitelům, rodičům nebo jiným osobám. Podle Špaňhelové mohou být dědičné pouze vlastnosti, které agresivní chování dítěte podněcují (jako je výbušnost, impulzivita, temperament apod.), nikoliv agresivita samotná. Je na rodičích, aby tyto vlastnosti utlumily již v raném dětství.

Agresivitu člení do čtyř po sobě jdoucích etap:

1. Agrese bez vnějších projevů.
2. Agrese s vnějšími projevy jako jsou nadávky, výhrůžky a jiné slovní projevy.

3. Agrese projevující se destruktivním chováním, např. rozbíjením předmětů.

4. Agrese spojená s fyzickým napadáním dalších osob.

(ŠPAŇHELOVÁ, 2007, s. 16)

Na rozdíl od agresivity je agrese též podle Zdeňka Martínka definována takto: „*Agrese (z lat. Aggressio – výpad, útok) je jednání, jímž se projevuje násilí vůči některému objektu nebo nepřátelství a útočnost s výrazným záměrem ublížit*“ (MARTÍNEK, 2015, s. 23).

Z definic Martínka tedy vychází, že agresivitu lze chápat jako sklony k agresivnímu chování, které máme buď ve větší míře, nebo menší, ale agrese jako taková je uskutečněná akce způsobená větší mírou agresivity proti někomu nebo něčemu.

1.2 AGRESE

Definice pojmu agrese nalezneme u mnoha dalších autorů, např. v knize *Násilná kriminalita v nejisté době* je agrese popisována s většími podrobnostmi. Je zde charakterizována jako jednání, kterého se může dopustit jednatel i skupina osob a dopouští se úmyslného omezování svobody nebo poškozování ostatních osob či věcí. Též se v knize zmiňují, že se agrese může dopustit dokonce samotný stát (MAREŠOVÁ, 2015, s. 17).

Stejně jako agresivita je agrese podle spousty vlivných psychologů jednání z části vrozeného a z části naučeného charakteru. Lidé jednají agresivně, protože se na základě zkušeností naučili, že tím něco získají. Jako děti jsme nejvíce k těmto sklonům náchylní. Zjišťujeme, že například vydobytím oblíbené hračky či sladkosti pomocí fyzické síly si zajistíme úspěch. Takto si dítě vytváří představy, které využije v již známých situacích. Také si nejvíce pamatuje situace, které vidí kolem sebe, v rodině, ve škole nebo dokonce v televizi. Zvláště umocňující zážitek je, když dítě bývá bezdůvodně týráno svými rodiči a vidí, jakým způsobem si prosazují svou moc a sílu (ŘÍČAN, 1995, s. 23 - 24).

Agrese je úkon, při kterém jedinec využívá agresivity, ale s cílem ublížit nebo přimět danou osobu, aby vykonala, co se po ní chce (www.sancedetem.cz).

Ve Všeobecné encyklopedii (1999, s. 53) je agrese definována takto: „*sociologie, psychologie chování, které vědomě a záměrně poškozují druhého, ubližují mu a způsobují mu utrpení, popř. ho omezují a násilně mu brání v pohybu a ve výkonu činnosti.*“

Autor Jan PONĚŠICKÝ (2004, s. 21) tvrdí, že se někteří autoři ve svých hypotézách dopouštějí zjednodušení. Klade si otázku, zda je agrese lidskou samozřejmostí nebo jen odezvou na frustrační stavy. Odborníci se domnívají, že je agrese vrozená a tím odkazují na to, že se jedná o nenapravitelné biologické chování. Druzí zas vysvětlují, že agrese, jakožto naučené chování, lze výchovou zcela změnit. Doktor Poněšický druhé tvrzení ihned vyvrací skutečností, že ve výchovné praxi se mnohokrát přesvědčili o opačných výsledcích.

Psycholog Albert Bandura zkoumal vývoj agresivního chování dětí z mateřské školy v 60. letech pomocí sociálního učení. Před experimentem byly děti sledovány v mateřské škole, byly hodnoceny a nakonec rozděleny podle míry agresivity. V sérii experimentů, označovaných jako experimenty panenky Bobo, šlo o vystavení dětí modelům (osob), které se chovaly agresivně k hračkám a modely, které se chovaly neagresivně po dobu 10 minut. V jedné místnosti děti pozorovaly, jak se mužský či ženský model chová agresivně k panence Bobo. Ve druhé místnosti, jak si poklidně a tiše hraje s ostatními „neagresivními“ hračkami a v poslední místnosti nebyly vystaveny žádnému modelu a posloužily jako kontrolní skupina. Nakonec měly děti možnost si s hračkami hrát o samotě a výsledkem bylo, že děti vystavené agresivním modelům napodobily více agresivního chování než děti, které byly vystaveny neagresivním modelům. Dívky se chovaly méně fyzicky a více verbálně agresivně pokud byly vystaveny ženským modelům a opačně u mužského modelu. Chlapci se chovali více fyzicky agresivně, ale ve verbální agresi nebyl od dívek velký rozdíl. Z toho vyplývá, že se děti učí chovat agresivně prostřednictvím pozorovacího procesu, sledováním jiné osoby (www.simplypsychology.org).

2 VYMEZENÍ POJMU ŠKOLNÍ ŠIKANA

O šikaně se spousta z nás mylně domnívá, že je to jen přechodné období, že naše malé děti z toho jednou vyrostou, ale málokdy si uvědomíme, že se mýlíme. Šikanování se děje všude kolem a někdy nás doprovází i celý život. Začíná v rodině, na

vojně, v zaměstnání, pokračuje v partnerských vztazích a končí až týráním seniorů. (KOLÁŘ, 2011, s. 17 - 18) Šikana byla dříve tabuizovaná a nesmělo se o ní prakticky hovořit, ovšem dnes je známo nespočetně mnoho případů šikany, ať už na pracovištích, v armádě nebo v rodině, ale v současné době se nejvíce mluví o stále vzrůstající školní šikaně.

Jak uvádí Pavel ŘÍČAN (1995, s. 25), slovo šikana pochází z francouzského „chicane“. Znamená zlomyslné obtěžování, týrání, otravování, lpění na úředních předpisech nebo pronásledování v rámci splnění občanských povinností. Dnes je šikana užívaná v malinko jiném smyslu, a to při fyzickém ubližování, ponižování, vydírání atp. Definice šikany podle britských badatelů říká, že šikanování je když jedno dítě nebo skupina říká něco nevhodného jinému dítěti. Také zahrnuje kopání, vyhrožování, posměšky a podobné jednání, které se může dít opakovaně. Oběť má problém se ubránit. Za šikanování neoznačujeme jednorázové rvačky nebo hádky stejně fyzicky zdatných soupeřů.

Většina autorů (Evelyn M. Fieldová, Stanislav Bendl a další) se shodují, že šikana je psychické nebo fyzické ubližování slabších jedinců silnějšími. Může se jednat o krádeže, příkazy, poškozování věcí, ponižování, jakékoliv působení bolesti, zastrasování, vyhrožování, jiné slovní útoky apod. Obvykle jde o opakovanou činnost.

Michal KOLÁŘ (2011, s. 32) popisuje šikanování jako úmyslné, většinou opakované týrání jedním nebo více žáky, kteří k tomu využívají agresí a manipulaci.

V knize Jak na šikanu autoři taktéž popisují, že se většinou jedná o opakovanou činnost, kde jde o ublížení někomu, kdo se nemůže nebo nedokáže ubránit, ale též zmiňují, že se v některých případech může jednat i o jednorázovou činnost, při které hrozí opakování. K šikaně dochází mezi osobami, které jsou ve stejném postavení neboli mezi těmi, kteří jsou ve stejné roli, jako jsou studenti, žáci nebo zaměstnanci ve stejné pozici ve firmě apod. Při běžné školní šikaně je mezi protagonisty šikany asymetrický vztah, kdy oběť ví, kdo jí šikanuje (ŘÍČAN, JANOŠOVÁ, 2010, s. 21).

Jsou autoři, kteří si vystačí s jednoduchými definicemi šikany. Jedna z nich je Aija MAYROCK (2016, s. 20), která se omezuje pouze na vymezení (podle stopbullying.gov), že šikana je nepřátelské, agresivní chování mezi osobami nerovného postavení. Nerovnováha vyplývá z rozdílných fyzických sil nebo rozdílné

popularity. Dochází k ní více než jednou a jedná se o vyloučení jednotlivce ze skupiny, fyzickými nebo slovními útoky.

2.1 OBECNÁ CHARAKTERISTIKA

Největším a nejtěžším problémem při vymezování šikany je jednoznačně určení, kdy se jedná o šikanu a kdy jde pouze o škádlení mezi žáky, přičemž je toto škádlení bráno pouze jako legrace. Hranice mezi těmito jednáními je velice úzká.

Jsou případy, které vypadají na oko jako běžné popichování mezi spolužáky a to je na denním pořádku v každé škole, ale někdy se můžeme zmylit a šikana tak dostává prostor se šířit dál. Co je škádlení a co už hraničí s agresivními útoky a šikanou je vymezeno v knize Nová cesta k léčbě šikany.

Michal Kolář popsal kazuistiku chlapce, kterého denně zesměšňoval jiný chlapec. Dával mu vtipné přezdívky, posmíval se mu a vymýšlel si nepravdivé zesměšňující příběhy o jeho otci. Třídní učitelka a školní psychologka se shodly, že jde pouze o běžné škádlení, ale opak byl pravdou. Po důkladnějším prošetření se zjistilo, že je chlapec již delší dobu šikanován.

Rozdíl mezi šikanou a škádlením je těžko vymezitelný. Chování je nutné zhodnotit z hlediska záměrů, motivů, postojů, citlivosti, zranitelnosti, hranic mezi účastníky, rovnoprávnosti, důstojnosti, emocí a dopadů jednání. Náznaky, které mohou nasvědčovat šikanování, ale i pouhé škádlení, by měly být pokaždé podrobněji prozkoumány. Odlišnost mezi těmito pojmy lehce nastínil doktor Kolář.

Škádlení je způsob provokace, která není jednostranná a vždy je jejím účelem pobavení, přátelské pošťuchování a dobrá nálada. Přitom není ani jeden z účastníků psychicky či fyzicky zraněn. Je to oboustranná přátelská činnost, která může zabolet a být nepříjemná, ale pokud se to popichovanému jedinci nelíbí, jednoduše to dá najevo. Iniciátor pocítí lítost, omluví se a s vtipkováním přestane. Škádlení pomáhá odlehčit atmosféru, osoby se mohou opětovně bránit a především by se měly respektovat.

Při šikanování je zcela jasné, že jeden z účastníků se nebaví nebo se z nějakého důvodu nebrání. Agresor svými posměšky ubližuje druhému s cílem ranit jedince. Útoky se stupňují a dotýčný, jemuž je posmívání určeno, pocítuje bezmoc, ponížení a

stud. Motivem agresora může být zabíjení nudy, radost z převahy nad někým, zvědavost nebo dokonce žárlivost. Dá-li oběť najevo, že je jí to nepříjemné, agresor se neomlouvá, je nelítostný a pokračuje dál ve svém konání (KOLÁŘ, 2011, s. 63 - 65).

Doktor BENDL (2003, s. 25) souhlasí s Kolářem a uvádí, že cílem šikany není něco konkrétního získat, nýbrž podstatou agresivního jednání je radost z fyzického či psychického ublížení. Iniciátoři šikany neubližují se záměrem vyhrát hodnotnou cenu, ale mají požitek z toho, že je někomu ubližováno, že je někdo pod jejich kontrolou.

Podle ŘÍČANA (2010, s. 24 - 25) dochází ke školní šikaně většinou někde mimo dohled dospělé osoby, např. v šatně, na záchodě nebo v místnostech a prostorech, kde učitel nemůže zasáhnout. Ovšem často se stává, že se šikana odehrává přímo ve třídě i za přítomnosti ostatních přihlížejících spolužáků, kteří třeba ze strachu nezasáhnou, anebo se dokonce šikanou náramně baví. Tento typ šikany nazývá vnitrotřídní šikanou a popisuje ji jako tu nejnebezpečnější a nejkrutější šikanu, právě proto, že je oběť psychicky či fyzicky týraná dlouhodobě v místě, kde se ocitá pravidelně. Dost často tuto šikanu může učitel přehlížet, jelikož se jedná o běžné projevy nekázně a tak nabude dojmu, že jde pouze o škádlení mezi spolužáky. Ve třídě se pak většinou stává, že trýznitelé jsou dva až tři a mohou šikanovat více než jednoho spolužáka.

2.2 TYPY A FORMY ŠIKANY

Je nespočetné množství knih a jiných dokumentů klasifikující šikanu, ovšem každý autor či kolektiv autorů rozděluje šikanu do odlišných kategorií. Jednoduše se dá šikana rozdělit podle typu agrese, a to na fyzickou, psychickou a smíšenou. Fyzickou agresí rozumíme takovou šikanu, kdy agresor využívá k trýznění oběti fyzické násilí nebo využívá předměty, kterými útok učiní důraznější. Naopak psychická šikana se vyhýbá fyzickým kontaktům a oběť je napadána psychicky, a to verbálními prostředky. Často se stává, že tyto dva druhy se navzájem prolínají, anebo se střídají.

Dnes je šikana natolik propracovaná, že ji nelze rozlišovat pouze na psychickou a fyzickou, musíme se zaměřit i na rozlišování konkrétních projevů těchto typů šikan. Proto začneme nejdříve od nejzákladnějšího rozdělení, které podrobněji popisuje Michal KOLÁŘ (2011, s. 37). Dělí šikanu na tři odlišné dimenze, které nazval jako trojdimenzionální mapu vnějších projevů šikanování. Z praktického hlediska se

můžeme setkat se šikanou přímou a nepřímou, fyzickou či verbální a s šikanou aktivního nebo pasivního rázu. Kombinací těchto tří dimenzí lze vypočítat osm různých projevů šikanování. Pro lepší přehled charakterizují každý druh zvlášť:

- **Šikana přímá, aktivní a fyzická:** projevuje se kopáním, mlácením a škracením.
- **Šikana nepřímá, aktivní a fyzická:** hlavní agresor vyšle své kumpány, aby oběť napadli a zničili jí věci.
- **Šikana přímá, pasivní a fyzická:** agresor brání oběti v dosažení cíle, např. aby si oběť sedla do lavice.
- **Šikana nepřímá, pasivní a fyzická:** agresor odmítá požadavky oběti, nedovolí, aby oběť odešla na záchod na její žádost.
- **Šikana přímá, aktivní a verbální:** oběti je nadáváno, je urážena a zesměšňována agresorem.
- **Šikana nepřímá, aktivní a verbální:** patří sem rozšiřování pomluv o oběti, ať už formou básní, dopisů či dalších psaných poznámek.
- **Šikana přímá, pasivní a verbální:** oběť je agresorem ignorována, není jí odpovídáno na otázky ani pozdravy.
- **Šikana nepřímá, pasivní a verbální:** šikana ze strany pozorujících, nezastanou se oběti.

Útoky agresivních jedinců mohou mít různé formy. Mezi běžně zmiňované patří krádeže, fyzické či slovní agrese. Nadace O₂ v projektu Minimalizace šikany tyto formy rozdělila do pěti bodů:

- 1. Zraňování izolací, oklikou a „uměleckými výtvary“.*
- 2. Násilné a manipulativní příkazy.*
- 3. Krádeže, ničení věcí a manipulace s nimi.*
- 4. Slovní agrese a zastrašování.*
- 5. Fyzická agrese a používání zbraní.*

(Minimalizace šikany, 2008, s. 6)

Každá z těchto forem šikan má svou úlohu při šetření šikany a je důležité znát její vnější obraz, aby bylo možné zahájit vhodnou léčbu. Touto teorií se zabývá odborník na šikanu Michal KOLÁŘ (2011, s. 78), který se soustředí na řešení šikany. Je přesvědčený, že je nejvhodnější určovat typ šikany podle faktorů, které ji doprovázejí. Dělí šikanu podle typu agrese a prostředků využitých při agresivním útoku. Tu jsem již zmiňovala výše – jedná se o šikanu fyzickou, psychickou a smíšenou. Dále řadí mezi základní formy šikany šikanu podle věku a typu školy, šikanu odehrávající se mezi určitým pohlavím, odlišuje také šikanu podle toho, v jakém prostředí se odehrává, např. ve škole s určitým řídicím systémem a jako poslední zaznamenal formu šikany, která se týká žáků se speciálními vzdělávacími potřebami.

Evelyn FIELDOVÁ (2009, s. 26 - 29) si vystačí s pouhými čtyřmi typy šikany. Hlavními typy šikany podle Fieldové je škádlení, vylučování ze skupiny, fyzické napadání a obtěžování. Škádlení řadí mezi nejnebezpečnější a nejdéle trvající formu šikany. Škádlení popisuje jako posměšky, nadávky, vydávání urážlivých zvuků či obtěžování po telefonu. Vyloučení ze skupiny vnímá jako společenskou manipulaci, která je zapříčiněná odmítavým jednáním iniciátorů šikany. Fyzické napadání se týká ubližování slabšího jedince, ale i za pomoci předmětů a obtěžování zahrnuje šikanu převážně sexuálního podtextu.

Aija MAYROCK (2016) na rozdíl od ostatních autorů rozděluje šikanu kromě na slovní a fyzickou také na společenskou, kam řadí pomluvy, zahanbování někoho na veřejnosti, záměrné odstrkování nebo navádění ostatních, aby s obětí nekomarádili.

Existují také zvláštní formy šikany, které se liší svou podobou z hlediska prostředí, ve kterém se odehrávají a účastníků, kteří se šikany dopouštějí. Mezi ně řadíme např. boxing (šikana podřízeného nadřízeným), mobbing (šikana mezi zaměstnanci), staffing (šikana nadřízeného podřízeným) a kyberšikana, kterou se budu podrobněji zabývat v samostatné kapitole.

2.3 VÝVOJ ŠIKANY

Proč je nejlepší řešit projevy šikany hned v počátcích? Šikana je něco jako studna, kterou vykopáváme, abychom měli svůj vlastní zdroj vody. Prohlubujeme ji až do té doby než máme „dost“ a dostaneme se tak na úplné dno. S šikanou to funguje podobně. Agresor neustále zkouší možnosti a způsoby agresivních útoků, jeho

zvědavost někdy nezná mezí a vývoj šikany oběti se stupňuje, než ho útočník nemá ve své absolutní moci. Postupně zvyšující se úrovně šikany sepsala stručně E. FIELDOVÁ (2009, s. 25). Začínající šikanu charakterizuje škádlením, zraňujícím popichováním a tím pokračuje až k fyzickému ubližování. Toto chování se stupňuje pomluvami například na internetu a pronásledováním náboženského či sexuálního původu. To všechno směřuje k sociálnímu vyloučení ze skupiny, ponižování, vydírání, poškozování majetku nebo dokonce ke krutějšímu fyzickému násilí s používáním zbraní a vrcholí to ublížením nebo vraždou, která je už kriminální trestnou činností.

Vývoj šikany je ale mnohem složitější proces, kterým se zabývá M. KOLÁŘ (2011, s. 31 - 53). Nahlíží na šikanu trojrozměrným pohledem. Rozděluje tak šikanu na behaviorální (nemocné chování), psychodynamickou (závislost) a sociálně-psychologickou (porucha vztahů ve skupině). Sociálně-psychologický pohled chápe jako onemocnění větší skupiny osob. Šikana je infekcí sociálních vztahů ve třídě a šíří se od samého počátku ostrakismu po poslední fázi vývoje. Vývoj tohoto onemocnění člení do pěti stádií:

První stádium se týká počátků ostrakismu. Jde o zárodky šikany, které jsou rizikem pro další pokračování. Útočníci vyhledávají svou oběť, kterou nalézají v outsidersch, nepochopených a slabých žácích. Těch, kteří jsou viditelně izolováni. Začíná to mírným psychickým ubližováním, které oběti způsobuje nepříjemný pocit. Je zneuctěn drobnými vtípkami spolužáků a je odmítán ostatními.

Druhým stádiem je přitvrzování manipulace s možným výskytem fyzického násilí. Šikanující skupina pro své útoky potřebuje ostrakizovaného žáka, který je tzv. obětním beránkem. Takový nepřítel je terčem všech posměchů a urážek. Stoupající napětí vyvolává větší a větší chuť agresorů přihoršovat oběti. Čím delší dobu s obětí tráví čas, tím více si na ní potřebují vylepšovat svoji náladu. Objevuje se již nepatrná fyzická agrese. Zážitek z bití jiného spolužáka se formuje v pocit moci a touhu svoje chování opakovat. Pokud se ve třídě nacházejí dobré vztahy mezi dětmi a jedinci, kteří odsuzují násilí, s největší pravděpodobností je šance, že útočná skupina neuspěje.

Ve třetím stádiu šikany se vytváří jádro agresivní skupiny. Agresoři spolupracují a systematicky šikanují. Už nejde o náhodné šikanování. Plánované útoky se většinou

zaměřují na již osvědčené oběti. Třetí stádium je zlomovým bodem, kdy se dostávají agresori k pokročilejšímu stádiu. Agresori směřují k ovládnutí většinové skupiny. Pokud se nevytvoří skupina slušných žáků, která bude převažovat nad agresory, tak bude rovnováha mezi agresory a slušnými žáky nepochybně prolomena.

Čtvrté stádium je o nastolení vlády a převahy agresorů. Pravidla, která si určují, jsou nejvyšším zákonem a přijata všemi okolo. Kázání učitelů ustupuje do pozadí. Nikdo se nedokáže ze strachu útočníkům postavit. V tomto stádiu se na stranu agresorů přidají i doted' slušní žáci, kteří už dále šikanují se stejnou zálibou jako původní strůjci těchto činů.

Páté stádium je poslední etapou agresivního vývoje šikanování. Agresivita žáků se rozšířila jako rakovina a ovládla školní strukturu. Agresori se považují za absolutní vůdce a své oběti berou jako otroky s povinností poslouchat. Nastává totalita a v podstatě dokonalá šikana. Stává se tak, že agresivní útoky jsou již tradicí v prostředí, ve kterém jsou konány. Příkladem, kde je známo takovéto vítězství a vrchol šikany je ve vojenském prostředí nebo ve věznicích. Ve škole se stává v mírnější podobě a v menší míře. Může to být ve třídách, kde je iniciátorem agrese vybraný žák, který je hvězdou třídy s výborným prospěchem, organizačními schopnostmi, a tak ani učitel nepochybuje o jeho důvěryhodnosti.

3 KYBERŠIKANA JAKO NOVÝ DRUH ŠIKANY

Často se setkáváme s tím, že i v dnešní době, přestože je toto téma jedním z nejčastěji řešených, pedagogové, rodiče či jiné osoby netuší, o čem je vlastně řeč. Tento pojem je pro mnoho lidí stále neznámým, a tak je nezbytné především vysvětlit, co kyberšikana znamená, jak se projevuje a jak se liší od klasické již zmiňované školní šikany.

Dnešní moderní doba sebou přináší nové informační a komunikační technologie, které jsou již zcela nepostradatelnou součástí našeho světa, ale málokdo si uvědomuje, že tato technologie může leckdy ublížit a stát se nebezpečným nástrojem pro vznik kyberšikany. V knize *Kyberšikana* od Vanessy ROGERS (2011, s. 7) se píše, že každá nově vytvořená a zavedená technologie v sobě skrývá tzv. paradox. Stejně tak jako nám může pozitivně změnit a zpestřit život, tak ho může i zcela proměnit v úplné peklo. Záleží ovšem na nás jak s takovou technologií naložíme.

Už z názvu „kyberšikana“ můžeme z předpony „kyber“ odvodit, že se jedná o šikanu, která se odehrává v jiném prostředí, konkrétně v kybernetickém světě, tj. na internetu, ve virtuální realitě nebo zkrátka v prostoru mimo fyzickou realitu. Tento jev bývá často skrytý před očima reálného světa a týká se především mladé generace. Dnešní děti jsou podle autora termínu kyberšikana – Billa Belseyho nazývané jako generace *always on*, neboli stále připojeni, pořád online. Rychlý rozvoj technologií, díky kterému máme nepřetržitou možnost komunikace s ostatními, vyhledávání a sdílení informací, sebou tak přinesl i několik negativních dopadů (ČERNÁ, 2013, s. 9 - 10).

Na rozdíl od kolegyně Černé, o tom, proč se kyberšikana vyskytuje především mezi dětmi a dospívajícími vysvětluje ECKERTOVÁ (2013, s. 19), která rozděluje věkové skupiny na digitální domorodce a digitální přistěhovalce.

S těmito termíny přišel poprvé Mark Prensky v roce 2001 (zmiňuje Eckertová, 2013). Faktem je, že v dnešní době děti svými znalostmi s počítači, mobily a internetem předběhly své rodiče. Již se narodily do digitálního světa jako *digitální domorodci*, ve kterém seznamují své rodiče se základními prostředky informační a komunikační technologie. Naopak lidé, kteří se s touto technikou začali seznamovat v průběhu svého života, k ní mají odlišný přístup a využívají ji v jiných rozměrech a pro jiné účely. Jedním z klasických příkladů *digitálních přistěhovalců* jsou naše rodiče nebo spíše babičky, které se snaží této technologii přiblížit a stěží pošlou zprávu pomocí e-mailu.

Kyberšikana se datuje přibližně od roku 1998, kdy byla jednou z prvních obětí této šikany Monica Lewinsky, známá kvůli své aféře s tehdejším prezidentem Billem Clintonem a o dalších 5 let později byla kyberšikana příčinou smrti jedné z prvních obětí. V té době byl internet ve svých začátcích a poprvé u nás v České republice. Dnes, a to o více jak 20 let později, je kyberšikana natolik rozšířená, že pokud by byla nemocí, mohla by být už pandemií (www.vimkamklikam.cz).

3.1 ODLIŠNOSTI KYBERŠIKANY

Kyberšikanu lze definovat podobně jako školní šikanu. Jde o záměrné agresivní chování vůči jednotlivci či skupině pomocí elektronických prostředků, jako jsou mobily nebo internet. Doktor KOLÁŘ (2011, s. 84) uvádí, že jde o jednu z forem

psychické šikany a rozlišuje další podobné úkazy, kterými jsou např. cyberstalking, cyber grooming, child grooming nebo happy slapping. Podle Koláře se kyberšikana často vyskytuje v kontextu běžné školní šikany. Šikana ve škole je tak přitvrzována kyberšikanou a vzájemně se prolínají. Je tedy možné ji odhalit ve spojení s jiným druhem šikany. Podle Aleny ČERNÉ (2013, s. 20) je dalším společným prvkem kyberšikany a tradiční šikany skutečnost, že oběti je toto chování nepříjemné a ubližuje to. Stejně tak je znát nepoměr sil mezi agresorem a obětí, s tím rozdílem, že agresorem může být i skupina působící anonymně online jako jednotlivec.

Autorka Vanessa ROGERS (2011, s. 8) srovnává kyberšikanu s formou nepřímé klasické šikany. Domnívá se, že je třeba řešit kyberšikanu vždy v rámci znalostí o školní šikaně. Jako forma psychické šikany se koná s úmyslem ublížit, nepůsobí fyzicky viditelné rány na těle, ale šrámy uvnitř těla. Způsobují psychickou újmu na zdraví, a ta je mnohem obtížněji léčitelná.

Dnešní děti už nepoznají rozdíl mezi online a offline, díky mobilnímu internetu. Trávíme na internetu většinu svého volného času a je velmi těžké uniknout tomuto virtuálnímu světu. Aija MAYROCK (2016, s. 102 - 103) v knize Jak přežít šikanování vysvětluje, proč nás i přes všechny negativní vlivy, internetové prostředí tolik přitahuje. Domnívá se, že pravděpodobně je to otázka nízkého sebevědomí, pocitů osamělosti nebo strachu z odmítnutí ve skutečném společenském životě. Na sociálních sítích máme možnost být někým jiným, mít spousty přátel, ale zároveň anonymita a dostupnost každého, kdo je online, je nástrojem agresorů.

Za anonymními agresory může být víc než jeden člověk, ale nejen to, mezi nimi mohou být i lidé, kteří oběť vůbec neznají, a tak to může oběti připadat jako spiknutí celého světa. Na internetu se díky anonymitě cítí iniciátoři šikany absolutně neporazitelní (MAYROCK, 2016, s. 106).

„Kyberagresori“ se na sociálních sítích mohou vydávat za kohokoliv, ale může se také stát, že sami ani netuší, že se kyberšikany dopustili. Je možné, že se v něčem odlišují agresori kyberšikany a agresori tradiční šikany? Jsou rozeznatelní svou osobností? Někteří autoři (K. Kopecký, A. Černá) vycházejí z charakteristik agresorů tradiční šikany, a tak usuzují, že kyberagresori budou mít podobné vlastnosti. Doplňují, že kyberagresorem může být jedinec, který v reálném světě bývá

neoblíbený, odmítaný kolektivem či dokonce šikanován a ve virtuálním prostředí si své postavení kompenzuje. Tito agresori dobře vědí, že v online světě mohou být populární a něčím „výjimeční“. Dopady na oběti nebývají tolik vidět jako při klasické šikaně, a tím pádem je vnímána kolektivem méně závažně. Agresori útočící na oběti přes sociální sítě bývají emočně nevyzrálí a nemohou ani vnímat bolest oběti a vcítit se do ní, což je způsobené nemožností vidět reakce oběti. Stejně tak pocit anonymity snižuje zábrany v chování (ČERNÁ, 2013, s. 66 - 67).

3.2 POJMY SPJATÉ S KYBERŠIKANOU

Jedním z pojmů, který se váže ke kyberšikaně je *disinhibice*. Znamená ztrátu zábran v komunikaci, kterou by si jedinec v reálném světě ani nedovolil. Jednoduchým kliknutím, se ze soukromého života stává veřejný a díky anonymitě na internetu mají všichni možnost psát, komentovat a zveřejňovat cokoli, aniž by tušili, že se mohou dopouštět šikany. V online světě ztrácejí jedinci soucit a pud sebezáchovy, veškerá morálka jde stranou, a na to má vliv disinhibiční efekt. Agresor nepomýšlí na následky a nemusí si uvědomovat vážnost svého konání (ČERNÁ, 2013, s. 15 a s. 59).

S kyberšikanou je také spjat pojem *kokpit efekt*. Znamená situaci, kdy na internetu nemůžeme vidět reakce a pocity druhých, a tím pádem nevidíme, co způsobujeme naším jednáním online. Alena ČERNÁ (2013, s. 65) uvádí jako příklad letce, kteří během války shazují bomby ze svých letadel, ale nevidí, co bomby způsobí, když dopadnou na města, vesnice a jiná místa.

Dalším fenoménem souvisejícím s kyberšikanou je tzv. *kybergrooming* nebo jiným slovem *childgrooming*. Jde o chování uživatelů kybernetického komunikačního světa, kteří se snaží zmanipulovat vyhlédnuté oběti – uživatele. Psychickými nátlaky prohlubují svůj vztah k oběti a po získání jejich důvěry je jejich hlavním cílem přimět je k osobnímu setkání. Poté dochází většinou k sexuálnímu obtěžování, znásilnění nebo fyzickému napadení (SZOTKOWSKI, 2013, s. 50).

Obtěžování odehrávající se přes moderní technologie může probíhat také formou *Kyberstalkingu*. Jedná se o dlouhodobé pronásledování oběti. Stalker („slídič“) obtěžuje svou obětí, může ji vydírat, omezovat, a tím narušuje její soukromí, vyvolává

v ní strach a úzkost. Agresor při kyberstalkingu využívá sms zprávy, e-maily, sociální sítě a jiné informační a komunikační technologie (ECKERTOVÁ, 2013, s. 67).

Pojem, se kterým se v souvislosti s kyberšikanou můžeme setkat je *happy slapping*. V překladu „šťastné fackování“ rozhodně není vysvětlením toho, co se pod tímto pojmem skrývá. Tímto spojením označujeme natáčení fyzického agresivního útoku, které je poté zveřejněno na internetu. Video je sdíleno za účelem velké sledovanosti a úspěch spočívá v originalitě videa (ECKERTOVÁ, 2013, s. 67).

Setkat se můžeme také s jevem nazývaným *sexting*. Jde o zasílání nebo sdílení fotografií, videí a textů s erotickým podtextem. Nejčastěji se tak děje mezi věkově stejnými jedinci, většinou z důvodu snahy zaujmout opačné pohlaví. Za sexting můžeme také považovat zasílání odhalených fotografií cizím osobám za úplatu. Pokud se uvedené materiály dostanou do rukou nevhodných osob, mohou se rychle rozšířit a být použity k vydírání, zneužívání a veřejnému zesměšnění (ECKERTOVÁ, 2013, s. 68 - 69).

Mezi pojmy související s kyberšikanou můžeme zařadit i flaming, phishing nebo webcam trolling. *Flaming* se týká urážení, nadávek a jiných nenávistných poznámek realizovaných většinou prostřednictvím sociálních sítí. Příkladem jsou reakce na různé komentáře na Facebooku s cílem naštvat nebo vyprovokovat plamennou diskuzi. *Phishing* je technika, při které dochází ke krádežím účtů, hesel a dalších informací. Poslední *webcam trolling* využívají útočníci jako krytí svojí identity. Přes speciální programy umí vytvořit video-smyčku, která obětem zobrazuje falešnou identitu někoho jiného. Oběť tedy netuší, s kým doopravdy přes komunikační technologie mluví. Útočníci se většinou snaží z oběti vymámit intimní fotografie či videa, dále pak vydírají, manipulují a zavražďují (ČECH, 2017, s. 52 - 53).

3.3 MOŽNOSTI ŘEŠENÍ KYBERŠIKANY

Kyberšikana je složitějším druhem šikany, a tím hůře se i dá řešit. Prevencí i preventivními opatřeními se dá takovým situacím předejít, ale co když se těmito aktivitám přeci jen nevyhneme? V případě, že vyjde najevo nějaký případ jakékoliv šikany (pokud vůbec), je povinností každého školského zařízení neotálet a případ urychleně řešit. Problémem online aktivit na internetu je, že důvěřujeme informacím, které zde vyhledáváme. V reálném světě víme, že nemáme sdělovat své osobní údaje

cizím lidem, ale na internetu nám to z ničeho nic přijde v pořádku, aniž bychom si uvědomovali, jaké nebezpečí nám hrozí, pokud sdělíme své osobní údaje ve virtuálním světě. V tomhle ohledu je především na rodičích, aby své ratolesti učili, jaké riziko představuje nevědomost, s kým se přes internet bavíme a jaké informace s ním sdílíme (ČECH, 2017, s. 116 - 118).

Každopádně při řešení kyberšikany je důležité, aby se dostavilo obětem systematické a odborné psychologické péče. Tato péče může svým způsobem zmírnit traumatizaci oběti a nalézt tak nějaké východisko. Pokud se šikanovaný jedinec již svěřil se svým problémem, je důležité zachovat chladnou hlavu. Prvním a důležitým úkolem je shromáždit veškeré údaje o kybernetickém útoku, které mohou posloužit jako důkazy při vyšetřování. Vzhledem k technologickým pokrokům je možné útoky v některých případech nahlásit či zablokovat přímo prostřednictvím internetu, poté administrátor stránek je povinen zraňující obsah smazat, jelikož jde většinou o porušení pravidel webových stránek. Účinná je také ignorace agresora, kterého opětovné reakce akorát posilují a vedou k dalším možným útokům (ČERNÁ, 2013, s. 126 - 127).

Alena ČERNÁ (2013, s. 127 - 128) vychází i z pohledu, kdy se jedinec se svým problémem nesvěřil, v tomto případě je nutné zaměřit se na přístup autorit k obětem. Mnoho dospělých jedinců se mylně domnívá, že řešením bývá zamezení přístupu k internetu, ale neuvědomují si, že v tomto případě může dojít k sociálnímu vyloučení dítěte ze společnosti spolužáků a navíc jedná-li se o kyberšikanu spjatou se školní šikanou, k vyřešení nedojde. Jak poznat šikanované dítě se věnuji v kapitole 4 a to samé platí i pro oběti kyberšikany. Po zjištění, že je dítě šikanováno v kyberprostoru, ať už známe či neznáme agresora, je důležité porozumět trápení oběti a dát najevo, že na to není jedinec sám. Také bychom měli zhodnotit závažnost útoků, zjistit trvání šikany, jakým způsobem se útoky uskutečňují a o jaké typy agrese se jedná.

Autorka Vanessa RODGERS (2010, s. 36) dodává, že pokud ke kyberšikaně dochází, je důležité uvědomit si na koho se obrátit. V případě, že známe agresora ze školního prostředí, kontaktujeme školní osoby, které zodpovědnost převzmu a pokud jde například o vážné násilnické výhrůžky, je nutné obrátit se na Policii ČR.

Pomoc lze vyhledat také pomocí webových stránek, které se na tyto problémy přímo zaměřují. Na několik z nich upozornila autorka L. ECKERTO VÁ (2013, s. 177 - 185). Uvedla internetová centra pro boj s nevhodným obsahem na internetu, jedním z nich je webová stránka www.horkalinka.cz. Zabývají se odstraněním nevhodných nebo nezákonných obsahů na internetu, a to v co nejkratší době. Obsahy vyhodnocují vyškolení odborníci, a pokud je obsah nelegální, je informována i Policie ČR. Další českou internetovou stránkou je tzv. horká linka (www.internethotline.cz). Zaměřují se převážně na šíření dětských pornografií a jiných nezákonných obsahů na internetu ve spolupráci s Policií ČR, veřejností a provozovateli internetových služeb. Existuje i policejní horká linka (www.policie.cz), kde vyhodnocují případy kyberkriminality, tedy trestné činy spáchané prostřednictvím internetu. Veškeré informace poskytnuté těmto serverům je možné odesílat anonymně. Lenka Eckertová také přidává zmínku o webových stránkách specializované na poradenství v krizových situacích. Mezi ně patří např. Linka bezpečí (www.linkabezpeci.cz), dětské krizové centrum (www.linkaduverydkc.cz), poradna E-bepečí (www.napisnam.cz) a další.

Faktem je, že kyberšikana není trestným činem ani přestupkem sama o sobě, ale projevy, které ji doprovázejí, mohou být nedílnou součástí jiných trestných činů jako je nebezpečné pronásledování (stalking) podle § 354 trestního zákoníku nebo zveřejnění fotografií z telefonu oběti § 184 trestního zákoníku. Při řešení kyberšikany žáků základní školy musíme také vycházet z toho, že osoby do 15 let nejsou trestně odpovědní za protiprávní činy. Pro jedince dopouštějících se trestních činů mohou být dle zákona č. 218/2003 sb. pouze soudem uložena potřebná opatření k jeho nápravě, např. nestýkání se s osobami nebo nezdržování se na určitých místech (Metodický pokyn MŠMT 2016, s. 13).

Za osoby, které nedovršily 15 roku života, zodpovídají jejich odpovědní zástupci, čili většinou rodiče. V případě porušení některých mezí zákona v důsledku kyberšikany se rodiče jakožto zástupci svých dětí dopouštějí trestného činu, a to třeba podle paragrafu § 201, Ohrožování výchovy dítěte: *„Kdo, byť i z nedbalosti, ohrozí rozumový, citový nebo mravní vývoj dítěte tím, že mu umožní či ho svádí k zahálčivému nebo nemravnému životu, že mu umožní opatřovat pro sebe nebo pro jiného prostředky trestné činnosti nebo jiným zavrženíhodným způsobem, nebo*

závažným způsobem poruší svou povinnost vyplývající z rodičovské zodpovědnosti, bude potrestán odnětím svobody až na dvě léta (In: ČECH, 2017, s. 123).“

Mnoho rodičů zanedbává své povinnosti ve výchově tím, že se nestarají, jakým způsobem děti využívají ICT a nehlídají, s čím se na počítači potýkají.

4 CHARAKTERISTIKA A VYMEZENÍ PROTAGONISTŮ ŠIKANY

Doktor Michal KOLÁŘ (2011, s. 137 - 138) i jako jiní autoři (Říčan, Bendl a další) považuje při šetření šikany za důležité vystihnout hlavní vlastnosti protagonistů šikany a charakterizovat jejich pravděpodobné a nejčastější chování. I přes nápomocné vymezení obecných charakteristik Kolář připouští, že i při veškerých snahách rozeznat agresora a oběť, je v některých případech nemístné hodnotit účastníky šikany dle běžných vlastností. Někdy se šikana stává „tradiční hrou“, kdy jsou účastníci vhozeni do průběhu dění jako ryby do vody bez ohledu na klíčové vlastnosti jedinců. Stává se tak v dětských domovech, věznicích nebo na vojně, kde běžně tzv. „mazáci“ týrají nově příchozí „bažanty“. Při začínající šikaně je také nebezpečným poznatkem nabytí dojmu, že protagonisté jsou si svým chováním a společným vztahem bližší a spíše hrají „společnou“ hru.

4.1 AGRESOR

Etoped a český psychoterapeut Michal KOLÁŘ (2011, s. 119 - 126), který se dlouhodobě zabývá školním šikanováním, oponuje mnohým odborníkům, kteří agresory jednoznačně posuzují rovnou jako agresivní psychopaty. S těmito názory výslovně nesouhlasí. Podle doktora Koláře jsou útočníci běžní lidé nerozeznatelní od ostatních a přisuzuje jim pouze vlastnosti jako je povrchnost a sebestřednost. Zmiňuje, že agrese, která se skrývá v každém z nás, má u některých jedinců větší šanci se projevit a jde tedy spíše o morální hledisko, nežli psychopatologický jev.

Osoby jednající agresivně prošly nevhodným duchovním vývojem, nemají pojem o mravních hodnotách a morálním jednání, což je podle Koláře důvodem morální slepoty těchto jedinců. Netrpí pocitu viny za ubližování oběti a cítí maximálně nespravedlnost, pokud jsou za tyto agresivní činy potrestáni. Proto rozděluje morální slepotu do dvou stupňů:

- Stupeň psychologický – jedinec brání vlastní hrdost.

- Hlubší stupeň duchovní – zřetelný egocentrismus a egoismus.

Několik autorů označuje agresory podobnými charakteristickými znaky. Jedním z nejčastěji uváděných znaků je, že agresor bývá většinou starší, fyzicky zdatnější disharmonický jedinec, který své chování přebírá z nefungující rodiny. V těchto rodinách se často členové dopouštějí též agresivního chování (BENDL, 2003, s. 43).

Stejně tak KOLÁŘ (2011, s. 139 - 140) uvádí, že iniciátoři – agresori bývají silní, fyzicky zdatní a mají tendenci schovávat svůj strach a využívat obavy slabších jedinců. Umějí se přetvařovat ve všem, co by je mohlo jen na moment oslabit. Vyžívají se v ubližování oběti a touží po velké moci, což jsou dva hlavní motivy jejich jednání. Motivů, které je mohou k nemorálním činnostem vést, je celá řada a dohromady mohou vytvářet složitou strukturu. Mezi ně patří např. motiv žárlivosti, motiv osamělosti, který agresor vztahem k oběti překonává nebo motiv prevence, díky které se vyhne být sám obětí. Také je běžným motivem chtít vykonat něco velkého, úspěšného a upoutat na sebe pozornost. Naopak někteří si agresivními činy pouze zpestřují svůj „nudný“ život. V souvislosti s tím, čeho se útočníci dopouštějí, vidí Kolář v rodině, kde je dotyčný, citově deprimovaný iniciátor vychováván.

Většina autorů přisuzuje agresorovi fyzickou zdatnost a sílu, ovšem podle psychologa ŘÍČANA (1995, s. 31 - 32) tomu tak nemusí být vždy. Agresor může svoji nedostatečnou tělesnou zdatnost kompenzovat inteligencí a krutějším chováním. Pomocí schopnosti ovládat druhé lidi si je získá na svou stranu a proti převaze je oběť bezmocná. Také konstatuje, že není běžné, aby si agresor svým násilnictvím léčil například nějaké své úzkostné pocity, jak si většina z nás myslí. Dokládá zmínku o nejmenovaném programu, který se na základě tohoto odhadu snažil agresorům zvýšit sebevědomí pomocí různých postupů, a ukázalo se, že agresivita těchto jedinců se zvýšila. Agresori jsou většinou sebevědomí, ví, co dělají, mají potřebu se prosazovat a nemívají pocity viny.

Tomu i přes očividně dokázané statistiky odporuje Aija MAYROCK (2016, s. 21), která uvádí jako jeden z důvodů agresivity jedince nízké sebevědomí, které si vybijí na ostatních.

Pro přiblížení vlastností agresorů vychází pedagog Stanislav BENDL (2003, s. 42 - 43) z knihy Zmatky chovance Törlesse. Popisuje agresora jako sobeckou,

egocentrickou, dominantně prosazující se osobnost, která má touhu ovládat druhé, ukazovat svoji nadřazenost a bez soucitu ostatním ubližovat. Rodiče agresorů sami často využívají tělesné tresty nebo jsou přímo nakloněni k agresivnímu chování a sami ho tolerují.

Pavel ŘÍČAN a Pavlína JANOŠOVÁ (2010, s. 54 - 55) přidávají další typické vlastnosti agresora. Uvádějí, že agresor může být třídním „rváčem“, který nedodrží jakákoliv třídní pravidla či školní řád. Na tomto základě se také stává, že má nižší prospěch než ostatní, podvádí a lže. Tito dva autoři poukazují na mnoho výjimek, kdy nás první dojmy mohou opravdu klamat. Zmiňují, že agresor bývá neoblíbený, mimikou hrubý žák, ale na druhou stranu jsou tací, kteří jsou třídními hvězdami s andělskou tváří, která bývá maskou zlomyslného útočníka.

Každý člověk se vždycky něčím odlišuje od ostatních, ať už vzhledem, vlastnostmi nebo schopnostmi a stejně jako osobnost každého z nás je ojedinělá, tak i agresory nelze shrnout jednou jedinou charakteristikou. Proto např. autor knihy Nová cesta k léčbě šikany, Michal KOLÁŘ (2011, s. 141), uvádí několik příkladů vymezující charakter agresora. Zaznamenal tři nejvýznamnější a nejčastěji zpozorovatelné typy iniciátorů šikany.

Prvním typem je tzv. „drsňák“, který je velmi impulsivní, hrubý a svým chováním se dostává do kázeňských problémů. Šikanuje až nelítostně a vyžaduje nejvyšší poslušnost obětí, které využívá na základě jejich strachu a bezmoci. Často má jeho chování původ ve výchově, kde jsou agresory i samotní rodiče.

Úplným opakem je typ „slušňáka.“ Tento agresor je kultivovaný a slušný, může působit úzkostně a jeho sadistické tendence mohou vyústit až v sexuální podtext. Agresivní útoky provádí rafinovaně ve skrytu a beze svědků. Příčiny takového chování mohou být důsledkem přísné výchovy, která se podobá až vojenskému výcviku bez lásky a soucitu.

Posledním a třetím typem, uvedeným Michalem Kolářem je „srandista.“ Jedinec s optimistickým přístupem, značně dobrodružný a nevýslovně zábavný. Bývá oblíbeným žákem, a tím i velice vlivnou osobností s vysokým sebevědomím, oplývající humorem. Šikanování bere jako zábavu pro pobavení sebe i všech ostatních. V rodinné výchově je těžké najít zvláštní specifika ovlivňující jeho chování. V malé

míře lze vypořádat citovou deprivaci a v rodině nevytvořené mravní a duchovní hodnoty.

4.2 OBĚŤ

Odborníci zabývající se šikanou se vždy soustředí na rozpoznání agresora i oběti. V případě oběti se většina autorů shoduje, že není lehké takovou oběť vůbec rozeznat. Někdy se totiž může stát obětí opravdu každý, ať už se něčím odlišuje nebo se jen prostě někomu znelíbil. Zkrátka někdy je výběr oběti zcela nahodilý a proto je důležitější zaměřit se obecně na oběti, které se svojí povahou mohou, ale i nemusí stát obětí. Jde o jedince, kteří jsou svými vlastnostmi „typickou“ obětí a jsou tak předurčeni být terčem útoků agresorů. Vždy to závisí také na mnoha dalších faktorech, které oběti nepřidávají na štěstí jako je prostředí, společnost, ve které se pohybuje apod.

Nejsilnějším magnetem těchto chronických obětí se stává pokaždé jejich bojácnost a zranitelnost. Abychom lépe identifikovali oběť, vytyčil Kolář (2011, s. 141 - 144) několik podstatných znaků tohoto jedince. Za žádných okolností není pravidlem, že se jedná o „poruchové“ jedince. Jejich nevýhodou je, že neumí skrývat svůj vlastní strach a využívat strach jiných. Často při střetu s agresorem zpanikaří, protože nezvládají zátěžové situace. Nemusejí být vždy fyzicky slabí, ale bývají slabí svou psychickou stránkou. Dospělým se může jevit jako pilný žák až dotěrně snaživý, proto není jednoduché postřehnout jeho volání o pomoc.

Výše uvedené vlastnosti jsou spíše vnitřního rázu, a proto nemusejí být vidět hned na první pohled. K šikanování se nabízí především žáci mající viditelnou odlišnost, co se týče vnějšího vzhledu. Podle vnějších a vnitřních rysů jedince se dělí na čtyři různé oběti:

- 1. Slabá oběť s tělesným či psychickým postižením.*
- 2. Silná oběť, ale nahodilého výběru.*
- 3. Oběť deviantní a nekonformní.*
- 4. „Typický“ žák s životním scénářem oběti.*

(KOLÁŘ, 2011, s. 144, typologie obětí)

Dále uvádí, že je leckdy nepřiměřené dávat „slabým“, bojácným žákům nálepku toho šikanovaného. Někdy i provokatér, který působí, že je spíše agresorem, může být současně i obětí jiných útočníků.

Pavel Říčan a Pavlína Janošová se přidávají k názoru, že zvláště riziková jsou ti tělesně slabí, a to převážně chlapci. Zároveň tvrdí, že jsou šikanováni pravděpodobně následkem jejich chování a duševních vlastností převzatých hlavně rodinnou výchovou. Též uvádějí další rizikové a nápadné znaky, kterými mohou být brýle, tloušťka nebo dokonce ojedinělá barva vlasů. Hrozba visí i nad těmi, kteří se odlišují sociálně znevýhodňujícími znaky jako je nějaký handicap, rozštěp rtů, vada řeči a další. Pokud jde o rasovou odlišnost, většinou se jedná o šikanu, pokud je žák lišící se barvou pleti v menšinovém oslabení. Šikanou může projít i žák, který není solidární s ostatními, není tzv. týmový hráč nebo je přehnaně snaživý a snaží se získat přízeň učitele (ŘÍČAN, 2010, s. 58 - 62).

Podle Špaňhelové bývá obětí dítě, které je povahou tiché, citlivé, neprůbojné a nedokáže se agresorovi postavit nebo situaci nějakým způsobem samo vyřešit. Pro své okolí je taková oběť většinou něčím odlišná, něčím, co ostatní nepřijímají a čím opovrhují (ŠPAŇHELOVÁ, 2007, s. 17).

Evelyn M. FIELDOVÁ (2009, s. 43 - 44) v knize Jak se bránit šikaně sepsala reakce oběti na šikanu, a jak ji rozpoznat z pohledu učitele. Šikanovaného žáka můžeme poznat podle mimiky jeho obličeje, bývá bledý se sklopenýma nebo usazenýma, červenýma očima. Hlavu má věčně svěšenou a celkový postoj je lehce shrbený. Opětovně oplácí šikanu žalováním nebo obviňováním. Projevuje strach, hněv, nenávisť i lítost. Šikanovaný žák se automaticky chová jako oběť. Snaží se zavděčit silnějším útočníkům, nedokáže se bránit útokům.

Fieldová zaznamenala příznaky, které oběť vykazuje během výuky. Například žák má z ničeho nic problémy při výuce, neúčastní se třídních aktivit, málo komunikuje. Prospěch žáka se výrazně zhorší. Spolužáci se mu při výuce smějí nebo si z něj dělají legraci a v herních aktivitách bývá často vybírán jako poslední (FIELDOVÁ, 2009, 45 - 46).

Pavlína JANOŠOVÁ (2010, s. 62 - 63) spolu s Pavlem Říčanem se podrobněji zaměřili na rodinné prostředí, ze kterého typické oběti pocházejí. Vliv rodiny je to, co

může podlamovat dítěti sebevědomí, nevhodně rozvíjet sociální osobnost a tím i způsobit ztrátu schopnosti začlenit se do kolektivu. Matku, která dítě přehnaně chrání před světem a nedává mu možnost získávat vlastní zkušenosti, nazvali hyperprotektivní matkou. V případě jedináčků je málo rozvíjena vstřícnost a ochota jednání s lidmi, která je pro ně společensky důležitá. Mají-li rodiče extrémní problémy s násilím a dodržují zásadu, že prát se je špatně, vychovávají dítě se sníženou schopností se bránit jakýmkoliv útokům z důvodu psychických zábran a nedostatečného tréninku. Příčinou agrese páchané na obětech může být i sociální izolovanost rodiny (např. v náboženském smyslu) nebo rodina, která klade mimořádný důraz na sexuální výchovu. Dítě je pak nezpůsobivé k rozeznávání, co je pro děti jeho věku běžné.

4.3 SIGNÁLY VARUJÍCÍ RODIČE

Rodiče jsou často těmi, kteří se o šikaně jejich potomků dozvídají jako úplně poslední a nevěřícně se ptají: Proč se nám naše dítě nesvěřilo? Jak se to mohlo stát? Jak je možné, že jsme o tom nevěděli? Přitom skutečnost je taková, že dítě je nejvíce pod dohledem svých rodičů a je tedy jen na nich, aby si v pravou chvíli všimli náznaků, které šikanu doprovázejí. Dítě, které se stalo obětí šikany, si ve většině případů nedokáže samo říct o pomoc druhých. Nedůvěřuje ostatním a má strach, že svěřováním a šťouráním se v případě mu navíc ještě přihorší. Navíc obvykle se za šikanu stydí a dusí ji raději v sobě samým.

Tak jako popisuje rozpoznávání oběti Evelyn M. Fieldová (viz výše), tak i Michal KOLÁŘ (2011, s. 226 - 228) popsal podezřelé projevy, které by mohly upozornit rodiče na přítomnost útoků agresorů. Dítě se nestýká s žádnými kamarády ze školy, skoro jako kdyby žádné neměl. Působí věčně nervózně, posmutněle a bez nálady. Na zjevné útoky může upozornit například roztrhané oblečení, poničené školní pomůcky, ztráta kapesného nebo jiných věcí. Do školy i ze školy chodí s bolestí břicha, hlavy, někdy se stává, že se dostaví i teplota, a jak rychle přijde, tak i odejde. Mohou se objevit poruchy spánku, noční můry. Nejvíce alarmující jsou výhrůžky typu, že se zabije, spáchá sebevraždu. Modřiny a jiná zranění nesmíme brát na lehkou váhu, i když podle dítěte půjde jen o „zranění při pádu z kola nebo ze schodů“.

Ve velké většině s doktorem Kolářem též souhlasí Evelyn Fieldová. Příznaky, které dítě doprovázejí, rozčlenila na příznaky fyzické, akademické, emocionální a

společenské. Ve fyzických znacích zmínila, že pokud dítě ztrácí peníze, je pravděpodobné, že bude ve větší míře žádat rodiče o další. Přidává, že dítě neudrží oční kontakt, má špatné držení těla a zaplétá se do rvaček. Na rozdíl od Koláře zmiňuje, že šikanované dítě se může svěřit s tím, že ho spolužáci strkají, kopají apod. Školní prospěch žáka se výrazně zhorší, chybí mu motivace a zanedbává domácí úkoly. K emocionálním příznakům řadí ku příkladu jeho chování. Nastávají extrémní změny nálad, pohrdání sebou samým: „Nikdo mě nemá rád, jsem k ničemu a hloupý“. Je možné, že bude zmiňovat, jak školu nemá rád a nelíbí se mu. Tímto názorem se vzdaluje od odborníka Koláře, podle kterého může mít školu rád, jen není schopný ji absolvovat společně s agresory. Společenským příznakem je problémové chování doma nebo šikana sourozence. Přestane vyprávět o spolužácích, škole a školních aktivitách. Nápadné mohou být i telefonické hovory, které ukončuje bez rozloučení, zdá se, že ho někdo obtěžuje.

I ty nejnápadnější známky naznačující šikanu nesmí být přehlíženy. Stát se obětí šikany je velmi snadné a rozřešení je obtížnější než se zdá, proto čím dříve je objevena, tím lépe.

4.4 SIGNÁLY VARUJÍCÍ UČITELE

S největší pravděpodobností je učitel tím, který se s šikanou bezprostředně potká a při styku s ní je prvním, kdo může znamení prozrazující šikanu odhalit. Dobré a hlavně zdravé sociální vztahy mezi učitelem a žáky budou výhodou při posuzování příznaků, které šikanovaný žák bude vykazovat. Učitel nejlépe ví, jaké má žák schopnosti, dovednosti, chování a jak se ve třídě mezi ostatními projevuje. Pokud se jeho výsledky chování a vzdělání radikálně změní, může to být prvním možným ukazatelem probíhající šikany. Podle Evelyn FIELDOVÉ (2009, s. 45 - 46) jsou signálem také posměšky, urážky, ponižování či ohrožování žáka. Žák méně komunikuje, vyhýbá se společným aktivitám a je tím posledním, kterého spolužáci mezi sebe připouštějí. Oběť šikany se vyhýbá kontaktu se spolužáky ve třídě, na obědě i o přestávkách, bývá izolovaný a osamocený.

Podle odborníka na šikanu můžeme vidět skryté volání o pomoc i za přítomnosti učitele. Žák, který je šikanován, chodí bok po boku učiteli, o přestávkách postává u kabinetu nebo vchází do třídy jako poslední či dokonce pozdě. Projevuje se jako

outsider třídy, je osamělý a působí nešťastně. Vynechává tělocvik a nabývá mu absence neomluvených hodin. To všechno jsou možné signály upozorňující na to, aby učitel prověřil, o co se jedná (KOLÁŘ, 2011, s. 174).

5 PRÁCE S OBĚTÍ A AGRESOREM

Šikana obecně není problémem pouze jedné osoby. Vždy se jedná minimálně o dvě protichůdné strany, a to strana agresora a strana oběti. Způsob zjišťování rolí a jejich působení v kontextu šikany někdy uchopí pedagogové za úplně nesprávný konec. Často se setkáme s tím, že šikanu chtějí vyřešit na místě a nejlépe, co nejrychleji, a tak osloví agresora s obětí rovnou ve třídě plné ostatních spolužáků. Pavel ŘÍČAN (2010, s. 79) tento způsob šetření šikany neuznává, tvrdí, že se jedná o zaručeně neúčinný způsob vyšetřování šikany a souhlasí tak i s mnoha dalšími autory (Kolář, Bendl...). Učitel se při oslovení protagonistů šikany ve třídě dopouští hned několika chyb a s největší pravděpodobností se od žáků dozví, že se žádná šikana ve třídě nekoná. Oběť bude jistě potrestána za bonzování a na důvěře mezi učitelem a žákem to také nepřidá.

Prvním základním krokem k povědomí o tom, jak řešit případnou šikanu, je vědět, jak začít. Pavel ŘÍČAN s Pavlínou JANOŠOVOU (2010, s. 79) v knize Jak na šikanu uvádějí, jak postupně projít přes rozhovory účastníků šikany, ať už zúčastněných přímo nebo nepřímo. Nejdříve uskutečníme rozhovor s oběťmi šikany, popř. informátory, kteří incident oznámili (často jimi bývají sami pedagogové nebo jiní dospělí, kteří si útoků agresorů všimli, v tomto případě rozhovor s informátory neuskutečníme) a poté povedeme rozhovory se svědky, kteří mohli útok postřehnout. Rozhovory s agresory resp. s podezřelými realizujeme jako úplně poslední. Stejný postup uvádí doktor KOLÁŘ (2011, s. 180) s podrobnějším popisem jednotlivých rozhovorů. Na závěr ještě přidává rozhovory s rodiči oběti, třídní schůzky a práci se zbytkem třídy.

5.1 PRÁCE S OBĚTMI

Důležitým pravidlem při povídání si s oběťmi šikany je utajení a ochrana před ostatními spolužáky. Důvěra mezi učitelem a žákem je v tomto ohledu podstatnou součástí vyšetřování. Podle doktora KOLÁŘE (2011, s. 186 - 190) je nutné zjistit kdo je obětí, co se stalo, jak dlouho to trvá atd. Rozhovor s obětí je veden pomocí

otevřených otázek, jelikož uzavřenými otázkami bychom se daleko nedostali. Když se oběti zeptáme uzavřenou otázkou např.: Byl si šikanovaný? Automatická odpověď šikanovaného jedince, bojícího se dalších agresivních útoků, je „ne“ a tím by byl rozhovor ukončen. Naopak otevřené otázky typu: Co se stalo? Kdy se to stalo? Jsou mnohem lépe uchopitelné. Nadějným začátkem komunikace dospělé osoby s obětí je soucítění s trápením, kterým prochází. Ptáme se, co oběť trápí, proč plakala. Nevhodná je reakce předstírání, že se nic neděje a oponovat jedinci, že to nic není a vše zas bude dobré. Za žádných okolností se nesnažíme oběť zahnat do kouta a její trápení a pravdu z ní vymámit násilím. Naopak snažíme se ji podpořit a zjistit, co nejvíce konkrétních informací. Kolář také zdůrazňuje, že je nutné připravit si otázky tak, aby bylo možné zjistit, v jakém stádiu se šikana nachází.

Pavel ŘÍČAN (2010, s. 80 - 81) dodává, že je pedagog v určité nevýhodě oproti policejním vyšetřovatelům, kteří mohou oddělit agresora od oběti tím, že ho zavrou do cely a není tak nebezpečným vůči ostatním. Souhlasí také s Kolářem, že je potřeba oběť povzbudit, ochránit před agresory, což musí zahrnovat i pokus o zamezení dosavadního trápení oběti a přidává, že je nutné dát si pozor na falešné doznání.

V knize *Prevence a řešení šikany*, Stanislav BENDL (2003, s. 103) doporučuje několikero opatření, která můžeme obětem poskytnout. Například je potřeba naučit jedince se agresorům postavit, tedy pokud je terčem agresivních útoků, je nutné neutíkat od problému. Možností je ignorování agresora a v momentě, kdy na jeho útoky nereagujeme, je možné, že s šikanou přestane. Návčik zvládání konfliktů a potřebných sociálních dovedností je podle Bendla důležitým krokem k omezení útoků. Teorii vysvětluje na slovech F. W. Fostera, který uvažoval o strachu lidí a zmínil, že pokud budeme utíkat před pardálem nebo i štěkajícím psem, půjde po nás, ale pokud ukážeme odvahu a zůstaneme stát, nic se nám nestane.

5.2 PRÁCE S AGRESORY

Práce s agresory je stejně tak důležitá jako práce s oběťmi jejich šikany. Ať už se to někomu líbí nebo ne, nelze útočníky odsoudit hned na první pohled, přeci jen příčiny jejich agrese jsou různé. Útoky, které tito iniciátoři zosnovali, již nelze změnit, a proto je jednou z možností nápravy zmírnit jejich sklony k agresi. Pavel ŘÍČAN (1995, s. 87 - 88) doporučuje postupy, které k útlumu povedou. K mírnějším reakcím

je podle všeho povedou pochvaly za vhodné chování, výuka sociálním dovednostem, jiné atraktivní činnosti nebo vyvolání empatických pocitů. Jedním z dalších doporučení od Pavla Říčana je pomáhání agresorovi k vytvoření si osobní perspektivy, cílů do budoucnosti. Stanislav BENDL (2003, s. 115) to vysvětluje na známých tragických případech, kdy se lidé dopouštějí trestných činů, protože nemají důvody proč žít. Bez naděje a cílů, kterých chceme dosáhnout, nám nebrání nic v konání nemorálních aktivit.

Největší chybou při vyšetřování, jak jsem již zmiňovala, je podle Pavla ŘÍČANA a Pavlíný JANOŠOVÉ (2010, s. 83) konfrontace agresora a oběti nebo i agresora a svědků, z důvodu možnosti ovlivňování jejich výpovědí. U agresora je nutný i předpoklad, že bude lhát a zapírat, a to i v případě přistižení při činu.

Během komunikace s potencionálními agresory je nutné změnit přístup, aby bylo možné z konverzace získat potřebné informace. Zásadní změnou oproti rozhovoru s obětí jsou výslechové praktiky. Rozhovor povedeme formou nátlaku jako u policejního vyšetřování. Michal KOLÁŘ (2011, s. 190 - 191) radí dívat se vyšetřované osobě do očí v tělesné blízkosti, tím ho můžeme zneklidnit. Rozhodně nechceme agresora ukolíbat. Při výslechových praktikách se snažíme agresora zmást, nechat ho se koupat ve vlastních lžích, zasypáváme ho otázkami, na které nedokáže odpovídat pravdivě, dáváme mu najevo, že už víme, co provedl. Lháře chceme vyprovokovat k obhajování svých činů, které spáchal. Podle Koláře je základním principem dostat agresora do úzkých, kdy se mu hůře lže.

Pavel ŘÍČAN (2010, s. 84) volí poněkud jiný přístup. Agresorovi můžeme pohrozit přísnými tresty, ale zároveň mu slibujeme polehčující okolnosti jako je přiznání svých činů a naznačujeme, že ostatní se též přiznali. Pokud je agresor trestně odpovědný, musíme mu též připomenout, co a v jakém měřítku mu hrozí. Pavel Říčán také upozorňuje na to, že agresor může být v jádru jiný, třeba i stejný jako my, než se na první pohled zdá, a i když se zachoval krutě až nelidsky, měli bychom se pokusit o trochu mateřského přístupu.

6 MOŽNOSTI PREVENCE A ŘEŠENÍ ŠIKANY

6.1 OBECNÁ PREVENTIVNÍ OPATŘENÍ

Preventivních a celkově možných opatření, kterými riziko šikany minimalizujeme, je opravdu mnoho. Jde o prevenci ať už na úrovni celé školy, tak i na úrovni jednotlivých tříd a jejich žáků, tedy jednotlivců. Je důležitá solidarita, tolerance a komunikace mezi všemi zaměstnanci školy. Pokud chceme šikaně předcházet, jsou vztahy ať už mezi žáky, učiteli nebo dalšími lidmi, prvotní záležitostí, na které lze pracovat. Týká se to nejen organizace, ale též množství dozorů střídajících se na chodbách, v jídelnách atp. Zvyšujeme tím bezpečnost na místech, kde se šikana může odehrávat. Školní řád je závazným dokumentem, kde můžeme zakázat přístup žáků do určitých míst, a měl by obsahovat obecné zásady bezpečnosti, se kterými jsou poté seznámeni všichni žáci i učitelé. Stejně tak je preventivním opatřením tzv. etická výchova, kterou také zmiňuje Pavel ŘÍČAN (2010, s. 111 - 112).

Vydáno bylo nespočet knih a metodik k prevenci a řešení šikany. Mudr. Eva VANÍČKOVÁ (2017, s. 10, 13) a kol. sepsali Metodiku prevence, násilí, online násilí a šikany ve školách, kde popisují základní principy prevence na několika úrovních. Prevence na úrovni komunity souvisí s celoživotním vzděláváním odborníků, ke kterým řadíme pedagogy, psychology ad., vzdělávací programy pro děti nebo zřizování a podpora krizových linek. Z hlediska školy vytýčili minimální prevenci na úrovni školy, která se týká výukových technik, zájmových aktivit pro děti, spolupráce s odbornými pracovišti. Žáky učíme techniky zvládnání stresu, tvořivosti, asertivity, relaxace, nacvičujeme různé způsoby komunikace např. v rámci dramatické výchovy i jiných předmětů, což má pozitivní vliv na klima třídy.

Některými způsoby prevence mohou být i maličkosti, které využívají každé příležitosti ke správnému nasměrování žáků Pavel ŘÍČAN (2010, s. 113, 115) sdílí myšlenky o pojetí vhodné výuky. Poukazuje na to, že učitelé se málo zaměřují na prevenci ve výuce. Jako zlepšení výuky v rámci prevence uvádí příklad psaní pravopisu. Proč žáci píší věty typu: „Dvě paní šly nakupovat“ místo vět naučných jako je: „Největší zbabělost je ubližovat slabým.“ S žáky bychom měli o problémech šikany mluvit otevřeně a učit je tzv. hodnotu rytířství – statečně ochraňovat bezbranné. Doporučuje jednou za čas zmapovat situaci a formou anonymního dotazníku zjistit

stav třídy. Michal KOLÁŘ (2011, s. 241) uvádí také standardizované testy jako přínosné při šetření a preventivním průzkumu šikany. Jedním z nich je Hrabalův sociometrický test (SO-RA-D), který odhaluje pozice žáků ve třídě z hlediska obliby a vlivu.

6.2 MOŽNOSTI ŘEŠENÍ ODHALENÉ ŠIKANY

V době, kdy máme dostatek důkazů o probíhající šikaně, je bezesporu nutné přejít k možnostem řešení šikany. Škola má už ze zákona odpovědnost za bezpečí a ochranu žáků ve škole a z tohoto důvodu mají zaměstnanci základních škol povinnost neprodleně šikanu řešit (Metodický pokyn MŠMT, 2016, s. 11).

Šikanu lze řešit z praktického pohledu Michala KOLÁŘE (2011, s. 164, 216), odborníka na řešení šikany. Na šikanu se dívá ze tří pohledů: nemocné chování, poruchy vztahů a závislosti, podle kterých určíme formu šikany. Zjistíme, o jaké stádium šikany se jedná, a zda šikanu zvládne vyřešit sama škola (společně s metodikem prevence a školním psychologem) či je nutné pozvat odborníky z PPP (psychologicko-pedagogická poradna), SVP (středisko výchovné péče), SPC (speciálně pedagogické centrum) nebo specialisty jiných institucí (Policie ČR, OSPOD – orgán sociálně-právní ochrany dětí). Podle Michala Koláře je šikana z pohledu školy řešitelná v počátečních stádiích šikany (v 1., 2. a 3. stádiu), v dalších stádiích (ve 4. a 5. stádiu) je vhodné přivolat jiné orgány. V situaci vážnější šikany, kdy se učitel ocitne na prahu bezmoci zasáhnout a jde už o zdraví oběti, doporučuje doktor Kolář v první řadě zachovat klid a postarat se o ochranu oběti. Poté musíme zabránit agresorům domluvit se na křivých výpovědích a samozřejmě zavolat policii, informovat rodiče a odborníky.

Metodický pokyn MŠMT ohledně řešení šikany vychází převážně z literatury Michala Koláře, a to konkrétně z knihy Nová cesta k léčbě šikany. V pokynech pro školy například uvádí, že součástí řešení musí být stanoveny ozdravné mechanismy pro všechny žáky, kteří se s šikanou střetli přímo nebo nepřímo. Je nutné pracovat s celým třídním kolektivem a vypořádat se s traumaty, které šikanu doprovázejí. Škola je povinna evidovat projevy šikany a vytvořit preventivní postupy a bezpečnostní plány. Tato opatření budou bránit riziku návratu rizikového či násilného chování (Metodický pokyn MŠMT, 2016, s. 5).

V případě čtvrtého a pátého stádia šikanování je podle M. KOLÁŘE (2011, s. 234) velmi podstatné nemocnou skupinu rozdělit a odpoutat od jádra agresorů. Žáky lze promíchat například s paralelní třídou. Cílem je vytvořit pozitivní vztahy v nově sestavené skupině s nadějí úspěšné léčby.

Specialistka PhDr. Mgr. Monika PUŠKINOVÁ (2016, s. 6.) reagovala na pokyny vydané Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy o nápravných opatřeních roku 2013, kde je uvedena také možnost vyloučení žáka podle § 85 zákona č. 500/2004 Sb. V nových pokynech vydaných roku 2016 je zmíněno, že takový postup je možné využít jen v extrémních případech, kdy je skupina bezprostředně ohrožena přítomností problematického žáka. Z těchto nápravných opatření MŠMT lze vyčíst, že vyloučení žáka nelze použít v případě toho, který plní povinnou školní docházku.

Na pokyny MŠMT reagoval také Robert ČAPEK (2017, s. 35 - 37), který především absolutně opovrhne Kolářovými stádii šikanování, na které se metodické pokyny převážně vážou. Klade si otázku, zda je metodický dokument MŠMT dostatečným podkladem pro boj se šikanou ve školách. Tvrdí, že zdůrazňovaných pět stádií šikany se nevyskytuje často a je tedy nevhodné řešit šikanu podle těchto projevů. Ve většině případů lze s agresorem pracovat, a to nenásilným a neinvazivním postupem a podle R. Čapka tomu metodika nevěnuje příliš pozornosti.

P. ŘÍČAN a P. JANOŠOVÁ (2010, s. 105) stvrzují, že pokud nedoručí k vyřešení šikany bez zadaného trestu, je nutné přistoupit k vhodným sankcím. Sankce se sjednávají společně například při pedagogických poradách a s nimi jsou obeznámeni rodiče žáků. Někdy je nutné jednat i o přechodu oběti na jinou školu, ovšem podle Říčana i jiných autorů (např. Koláře) to neřeší náchylnost dítěte k šikaně a značí to jeho kapitulaci.

Škola má také příležitost využít několika možných nápravných opatření vydaných Ministerstvem školství čl. 5. Prvními mohou být napomenutí, třídní důtky nebo důtky ředitele školy. Dále snížení známky chování, převedení do jiné třídy či skupiny, doporučení rodičům k umístění žáka do výchovného střediska nebo diagnostického ústavu. Podat můžeme také návrh pro OSPOD k zahájení práce s rodinou s následným umístěním do diagnostického ústavu (Metodický pokyn MŠMT, 2016, s. 6).

PRAKTICKÁ ČÁST

7 VÝZKUMNÉ ŠETŘENÍ NA ZÁKLADNÍ ŠKOLE

7.1 FORMULACE VÝZKUMNÉHO PROBLÉMU

Hlavním cílem mého výzkumu bylo zjistit postoj učitelů k možné šikaně, v jakém rozsahu se na základních školách se šikanou či kyberšikanou setkávají a v jakém měřítku jsou na takové situace připraveni z hlediska odborných pracovníků, preventivních školení a jiných poskytovaných opatřeních.

8 METODIKA PRÁCE

8.1 POUŽITÉ METODY

- Polostrukturovaný dotazník

8.2 HYPOTÉZY A CÍLOVÉ OTÁZKY

Hypotézy:

- **H1:** Učitelé s víceletou pedagogickou praxí (20 a více let) mají více zkušeností s přímou šikanou než učitelé s kratší pedagogickou praxí.
- **H2:** Žáci se svěřují se svými problémy učitelům častěji na prvním stupni základní školy než na druhém stupni.

Cílové otázky:

- V jakém množství se učitelé setkávají se šikanou?
- S kterými typy šikany a kyberšikany se učitelé setkávají nejčastěji?
- Jsou učitelé připraveni řešit šikanu?
- Jakým způsobem učitelé řeší šikanu?
- Jaké jsou názory učitelů na příčiny, následky a prevenci šikany?

9 CHARAKTERISTIKA VÝZKUMNÝCH VZORKŮ

Dotazníkové šetření probíhalo na třech základních školách. Pro zachování anonymity škol, jsem se rozhodla pojmenovat školy písmeny A, B, C, podle pořadí, ve kterém jsem získala vyplněné dotazníky zpátky do svých rukou. Dotazníků se zúčastnilo celkem 63 učitelů s pedagogickou praxí v rozmezí méně než 5 let i s praxí

více jak 20 let. Učitelek (žen) bylo v poměru 49 ku 14 více než učitelů (mužů). Dotazníky byly vyplňovány, jak učiteli prvního, tak i druhého stupně základních škol.

9.1 POPIS ŠKOL

- Informace o školách převzaté z výročních zpráv škol za rok 2018/19

Všechny tři školy jsou vzdálené v rozmezí 15 – 25 kilometrů od Plzně. Tyto tři školy jsou v méně osídlených oblastech a jsou tedy menšími školami. Škola A se nachází v nejmenované větší obci. Škola B a C mají společné to, že se nacházejí ve městech, nicméně škola C je ve městě přibližně stejně velkém jako je obec školy A.

- **ŠKOLA A:**

Základní škola A se nachází v nemalé obci s přibližně 2 600 obyvateli. V roce 2018/2019 navštěvovalo školu celkem 257 žáků, z nichž je 38 zařazeno mezi žáky se speciálními vzdělávacími potřebami. Žáci této devítileté základní školy jsou vzhledem k maximálním počtům žáků v některých třídách rozděleny do 13 tříd. Ve stejném roce zde vyučovalo celkem 19 učitelů prvního i druhého stupně.

Na prevenci rizikového chování se podílejí všichni zaměstnanci školy a podrobněji také školní psychologka, výchovná poradkyně a metodička prevence. Spolupracují s externími organizacemi, jako jsou Národní iniciativa pro život, Klub Magnet nebo Nadační fond Albert. Účastní se s žáky několika preventivních programů. Příkladem jsou programy Bezpečný svět, Odstraňujeme komunikační bariéry, Dopravní výchova a další. V loňském roce se na škole zabývali nejčastěji problémy se záškoláctvím, školní šikanou, sebepoškozováním a užíváním návykových látek.

- **ŠKOLA B:**

Výzkum probíhal také na škole, která je umístěna ve dvakrát větším městě, než je umístěna škola A a C. Město má cca 6 200 obyvatel a škola je tím pádem i největší školou ze třech zkoumaných škol. Vyučování v letošním roce probíhá celkem ve 30 třídách rozdělených na A), B), C) až D). V minulém školním roce (2018/19) vyučovalo na prvním stupni celkem 19 učitelů a 21 učitelů na stupni druhém.

Škola se zabývá prevencí sociálně patologických jevů, na které se podílejí dvě metodičky prevence, dvě výchovné poradkyně a školní psychologka. Za minulý školní rok se škola zabývala několika incidenty na prvním i druhém stupni. Na prvním

stupni bylo nejvíce problémů ve čtvrtém ročníku, kde se potýkali s kyberšikanou, šířením drobných videí na internetu, školní šikanou v počátečním stádiu, krádežemi a záškoláctvím. Šetření probíhalo i ve spolupráci s Policií České republiky. V jiných třídách se řešily např.: vztahové a komunikační problémy.

- **ŠKOLA C:**

Poslední školu můžeme najít ve městě s obdobným počtem obyvatel jako v obci, ve které najdeme školu A (cca 2 600). Podle výroční zprávy ze školního roku 2018/19 bylo na prvním stupni 9 učitelů a na druhém stupni vyučovalo 11 učitelů. Na škole bylo nejvíce zaměstnanců ve věkovém rozmezí 51 – 60 let, tedy 54 % zaměstnanců bylo spíše starší generace. Žáci v celkovém počtu 251 žáků (z toho 19 žáků se speciálními vzdělávacími potřebami) jsou rozděleny do 13 tříd.

Primární prevenci sociálně patologických jevů a výchovnému poradenství se věnuje školní metodička prevence. Škola se během loňského školního roku 2018/19 zaměřila na programy a aktivity rozvíjející převážně pozitivní stránky osobnosti žáků, zlepšování sociálních vztahů, budování pozitivního klimatu školy, anebo prevenci nežádoucích jevů, ke kterým řadí agresivitu, šikanu, záškoláctví, vztahy v rodině atd. Ve stejném školním roce proběhlo několik programů primární prevence: Odstraňujeme komunikační bariéry, Srdíčkové dny a jiné. Spolupracují s pedagogicko-psychologickou poradnou, organizací Národní iniciativa pro život, P-centrum, SVP Plzeň a dalšími.

10 VYHODNOCENÍ DOTAZNÍKU

10.1 STRUKTURA DOTAZNÍKU

Dotazník byl složen z 25 otázek týkajících se především výskytu šikany na školách se zaměřením na konkrétní typy šikany, se kterými se mohli učitelé setkat. V dotazníku se zajímám o to, jak jsou učitelé na případnou šikanu připraveni, jakým způsobem postupují při jejím řešení a zda mají představu o důvodech, příčinách či následcích šikany. Z celkové struktury dotazníku je 5 otázek otevřených s možností zaujmout vlastní stanovisko vzhledem k otázce. Alternativních čili výčtových polouzavřených otázek s možností více odpovědí vč. možnosti uvedení vlastní

odpovědi je v dotazníku celkem 5 a zbylých 15 otázek je uzavřených, výběrových pouze s jednou možnou odpovědí.

Celý dotazník je polostrukturovaný, tzn. že je vytvořen společně z otázek uzavřených i otevřených. Polostrukturovaný dotazník se využívá především k výzkumu relativních témat. Takových témat, pro která může existovat možnost, že z jiného úhlu pohledu pro ně dosavadní tvrzení platit nemusí.

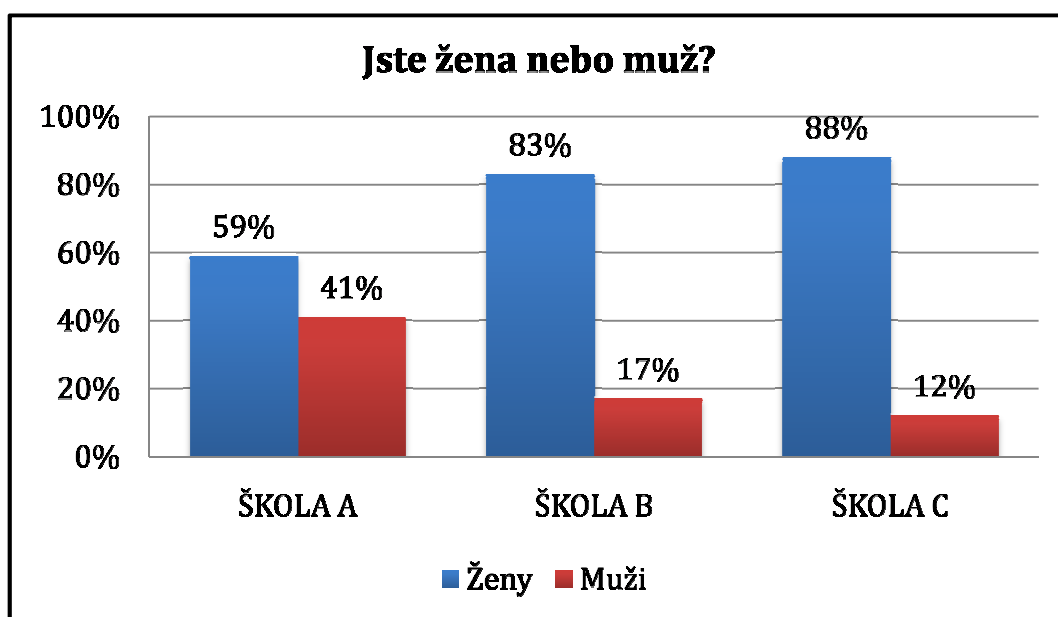
10.2 ZPŮSOB VYHODNOCOVÁNÍ DOTAZNÍKŮ

Vyplněné dotazníky byly vyhodnoceny podle druhu otázek. Otázky, na které byla možnost odpovídat pouze jednou odpovědí, byly převážně vyhodnoceny procentuálně s grafickým znázorněním ve sloupcích. Na některé otázky v dotazníku byla možnost výběru více odpovědí. Tyto otázky byly vyhodnoceny v počtech, které odpovídaly počtu zakroužkovaných odpovědí a znázorněny v dvojrozměrném pruhovém grafu. Pod grafy se nachází interpretace výsledků a komentáře k daným tvrzením. Z otevřených otázek jsou zaznamenány nejčastější odpovědi učitelů.

Otevřené otázky a pruhové grafy jsou vyhodnocovány v celkovém počtu učitelů všech tří škol, tedy nebyly rozlišeny počty odpovědí na jednotlivých školách.

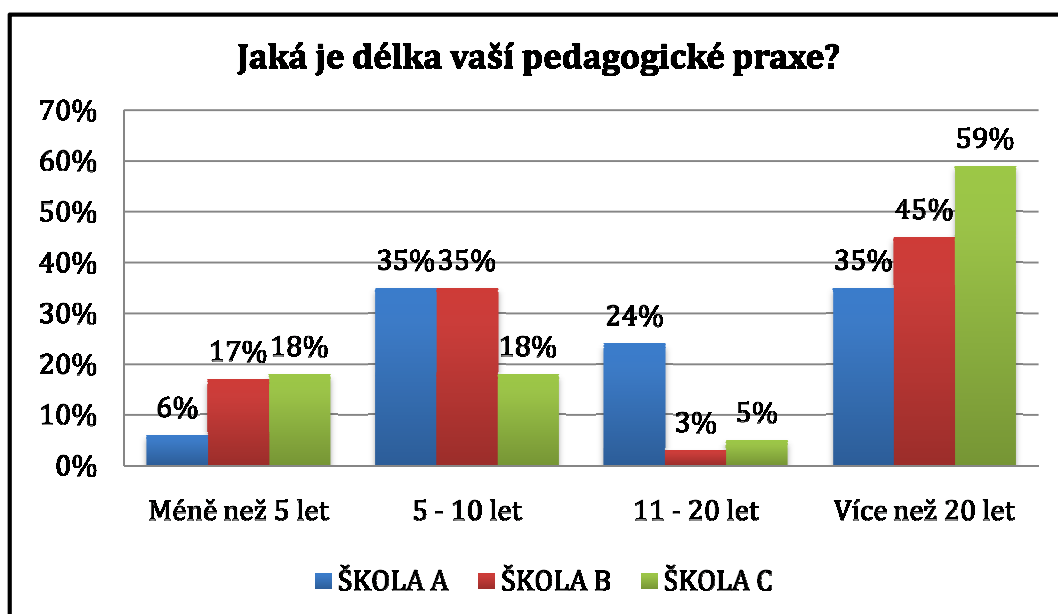
10.3 VÝSLEDKY A INTERPRETACE ZÍSKANÝCH DAT

OTÁZKA Č. 1: Jste žena nebo muž?

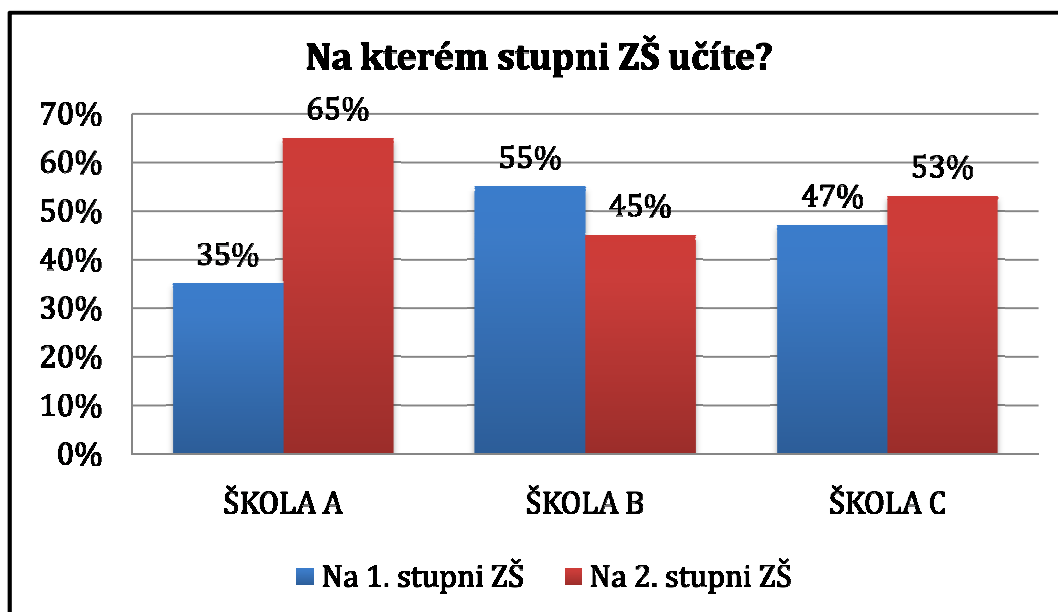
První otázkou polostrukturovaného dotazníku byla běžná otázka, zda respondenti základních škol jsou ženy nebo muži. Dnes víme, že ve školství obecně je stále většinová část učitelů ženského pohlaví, a to platí i pro základní školy. Ze statistik Českého statistického úřadu vyplývá, že na základních školách bylo ve školním roce 2015/16 z 60 220 zaměstnaných učitelů cca 85% žen a 15% mužů. (www.czso.cz) Podobný výsledek byl získán při tomto šetření na základních školách, který můžeme vidět v grafickém znázornění. Pouze na jedné škole se výsledek blíží k 50 % učitelů mužského pohlaví, což je v České republice spíše výjimkou. Celkem z 63 dotazovaných učitelů, bylo 49 žen, což odpovídá 78% a muže to opět řadí do skupinové menšiny.

OTÁZKA Č. 2: Jaká je délka vaší pedagogické praxe?

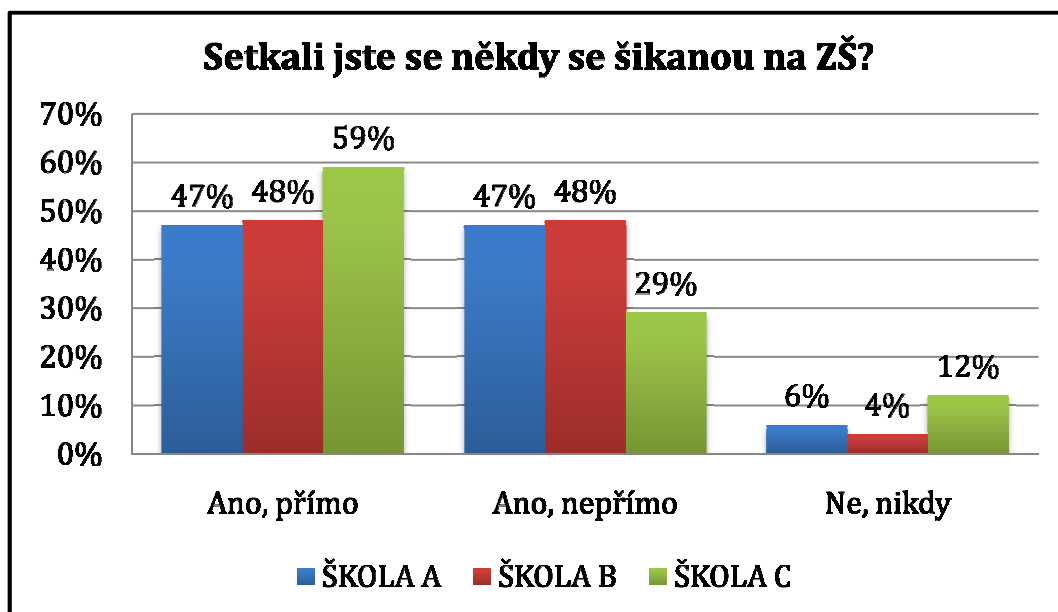

Z grafického znázornění vyplývá, že na třech zkoumaných školách je velmi málo mladých učitelů/ek. Zvláště pak ve škole označené písmenem C, kde je více jak polovina učitelů s více než dvacetiletou praxí, čili učitele můžeme zařadit do věkové kategorie 45 a více let.

OTÁZKA Č. 3: Na kterém stupni základní školy učíte?

Výzkumné otázky byly položeny jak učitelům prvního stupně, tak i druhého stupně tří základních škol. Z vyplněných dotazníků vyplývá, že je ve školách podobné množství učitelů na prvním i druhém stupni, ovšem někteří učitelé dotazníky také neodevzdali, tím se bude lišit skutečný stav počtu učitelů na školách. U některých učitelů jsem se setkala i s tím, že učí některé předměty jak na prvním stupni, tak i na stupni druhém. Důvodem je často dlouhodobá nemoc či nedostatek učitelů nebo vyučování předmětů, pro které mají aprobaci učitelé z druhého stupně jako je např. hudební výchova, tělesná výchova nebo anglický jazyk. Větší rozdíl v počtu učitelů prvního a druhého stupně vyšel pouze u školy označené písmenem A, kdy na druhém stupni je o 30% učitelů více než na prvním. U školy B vyšlo, že je učitelů na druhém stupni o něco méně než na prvním, ale čísla v procentech odpovídají pouze počtu učitelů, kteří vyplnili dotazníky. Ve skutečnosti bývá ve školách více učitelů na druhém než na prvním stupni. Z celkového počtu 63 odevzdaných dotazníků jej vyplnilo 30 učitelů z prvního stupně a 33 z druhého stupně.

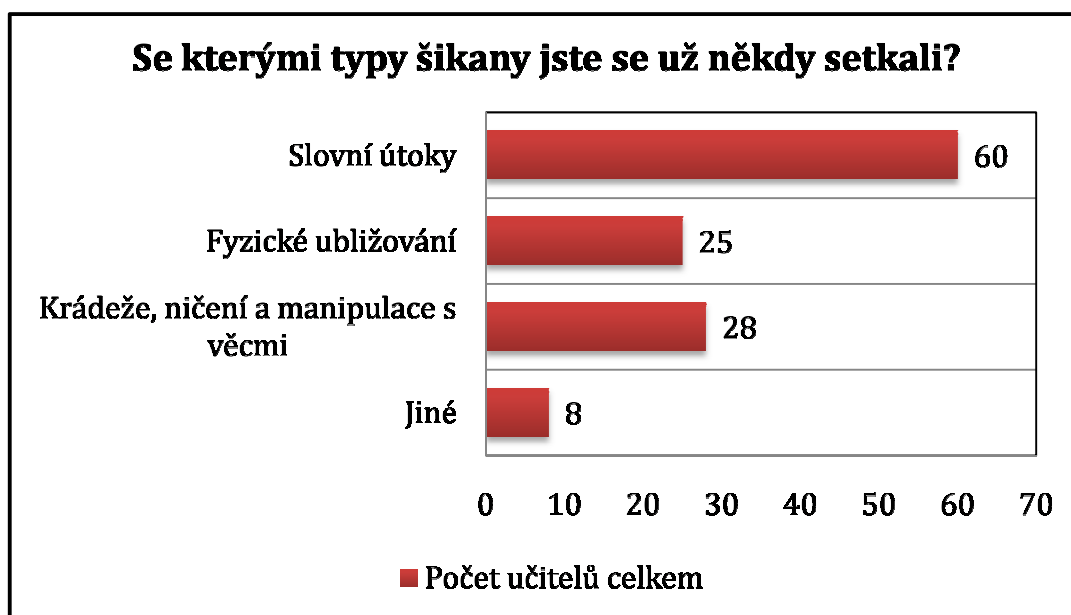
OTÁZKA Č. 4: Setkali jste se někdy se šikanou na ZŠ?

V této otázce bylo cílem zjistit, zda se učitelé běžně se šikanou setkávají a v jakém množství. Bylo zjišťováno, kolik procent učitelů se setkala se šikanou přímo, kolik nepřímo, ale i zda se s ní vůbec někdy setkali. Často se stává, že některé školy se snaží šikanu zakrýt nebo ji jednoduše utajit. Při výzkumu na těchto školách se nikdo tématu šikany nevyhýbal, dokonce jsem obdržela i názory, že pokud některé školy tvrdí, že šikana u nich není, je to lež. Ovšem i s takovými školami jsem se setkala v průběhu hledání škol, které by byly ochotny semnou spolupracovat. V grafu můžeme vidět, kolik procent učitelů se v jednotlivých školách se šikanou setkala. Celkem se na zkoumaných školách setkala se šikanou (ať už přímo či nepřímo) 93% učitelů, což je skoro většina z celkového počtu 63 respondentů. Pouze 4 učitelé se s šikanou na ZŠ nikdy neseťkali, mezi nimi jsou učitelé s pedagogickou praxí méně než 5 let, ale i s praxí 11-20 let.

V dalším kroku bylo také porovnáno, kolik učitelů přišlo do styku se šikanou v rámci délky jejich pedagogické praxe. Na všech třech školách se setkala se šikanou do 6% učitelů s pedagogickou praxí méně než 5 let, a to pouze se šikanou nepřímo. Z dotazníku vzešlo, že učitelé s délkou pedagogické praxe více než 20 let se setkávají se šikanou přímo i nepřímo častěji než učitelé s kratší pedagogickou praxí. Na škole A se setkala s přímou šikanou 23% učitelů z celkového počtu 17, na škole B 29% z celkem 29 učitelů a na škole C 40% ze 17 učitelů, a to s délkou praxe více než

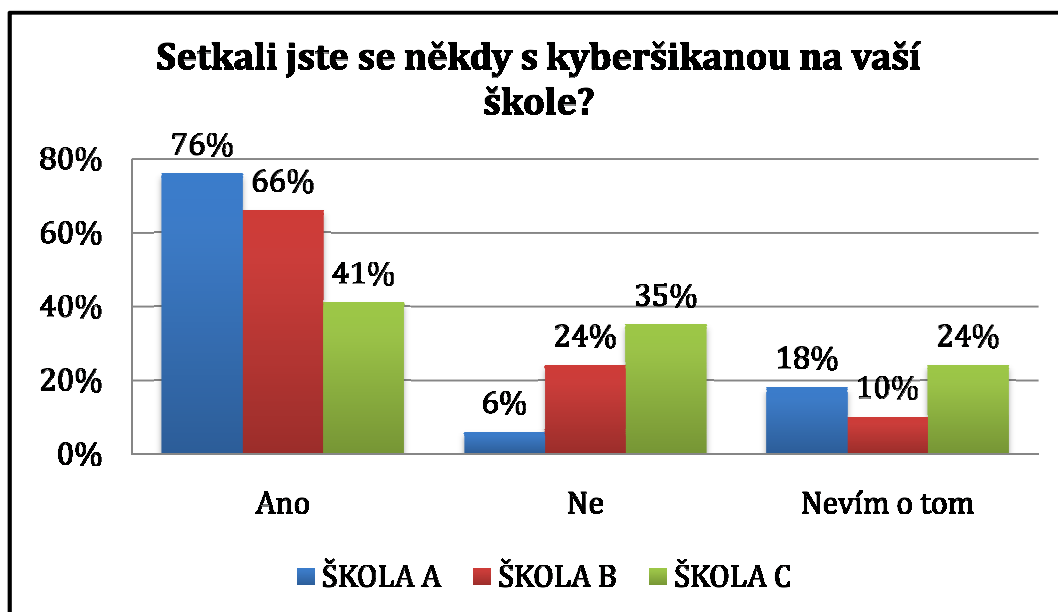
20 let. Z dotazníku tedy vyplývá, že učitelé učící delší dobu, mají také mnohem větší zkušenosti se šikanou a lépe ji rozpoznají nežli začínající učitelé nebo učitelé učící kratší dobu než je 20 let. Zajímavé také je, že se s šikanou na těchto třech školách setkali víckrát učitelé s praxí 5-10 let (30%) než učitelé s praxí 11-20 let (8%). To by mohlo znamenat, že šikana na základních školách neustále narůstá.

OTÁZKA Č. 5: Se kterými typy šikany jste se už někdy setkali?

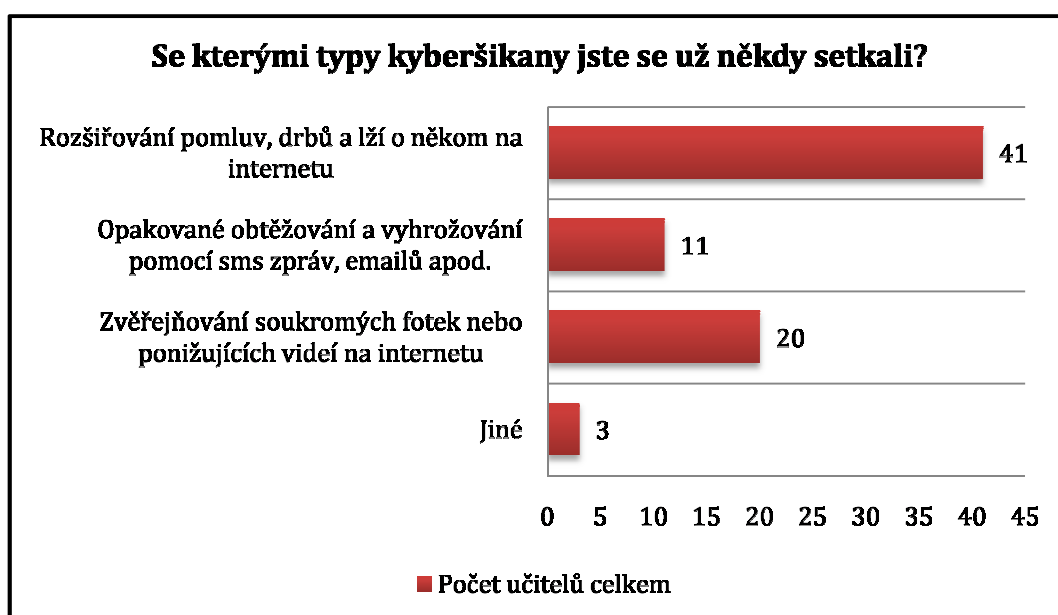
V tabulce můžeme vidět, s kterými typy školní šikany se učitelé obecně setkávají nejčastěji. Počet učitelů zahrnuje učitele všech tří škol. Učitelé měli možnost vybrat si více odpovědí a uvedli tak, se kterými se již setkali, popř. doplnili svoji vlastní odpověď. Nejčastěji se setkávají se slovními útoky, dále v pořadí s krádežemi, ničením věcí a manipulací a v neposlední řadě s fyzickým ubližováním. Mezi vlastními odpověďmi uvedli např. zneužívání slabých žáků, skrytou šikanu a mimo jiné i kyberšikanu, která je dále popisována v nadcházejících otázkách.

OTÁZKA Č. 6: Setkali jste se někdy s kyberšikanou na vaší škole?

Další otázky jsou zaměřeny na kyberšikanu a její zastoupení v jednotlivých školách. Většina učitelů má s kyberšikanou již nějakou tu menší zkušenost, ale stále se najdou tací, kteří o ní nikdy neslyšeli nebo jen nejsou dost kompetentní na to ji posoudit. Převážná část se s kyberšikanou setkala, nejvíce na škole A. Nelze vyloučit možnost, že je to způsobené moderní vybaveností školy a používanými technologiemi.

OTÁZKA Č. 7: Se kterými typy kyberšikany jste se už někdy setkali?

Z předchozí otázky jsme se dozvěděli, že většina dotazovaných učitelů se s kyberšikanou již setkala. Kyberšikana je stejně jako školní šikana široký pojem a vztahuje se hned k několika situacím. Některé z nich byly vybrány a využity v dotazníku, kde měli učitelé možnost vybrat si více odpovědí, popřípadě doplnit je o vlastní odpověď. Nejčastěji se podle vyplněných dotazníků učitelé setkávají s šířením lživých informací o někom na internetu, ale o něco méně se setkávají se zveřejňováním fotografií a videí bez svolení vlastníka a obtěžováním pomocí komunikačních systémů. V dotaznících se objevily i konkrétní typy kyberšikany jako je neoprávněné užívání soukromých účtů na sociálních sítích, ke kterým patří např. Facebook. Učitelé se setkávají s tím, že žáci využívají facebookové a podobné účty pod jménem žáka, kterého chtějí ponižít. Zveřejňují na tomto účtu zesměšňující videa nebo píšou jménem toho žáka někomu dalšímu. Několik učitelů zařadilo ke kyberšikaně také rozesílání nevhodných či ponižujících videí přímo mezi spolužáky přes sms zprávy, Messenger, Whatsapp a jiné komunikační prostředky.

OTÁZKA Č. 8: V čem vidíte největší nebezpečí kyberšikany?

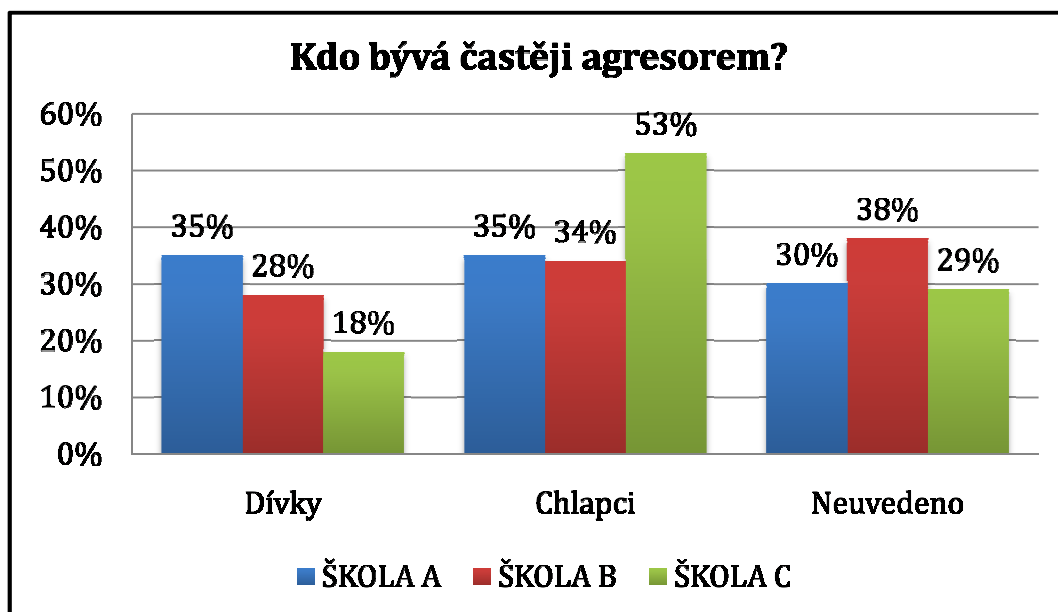
Učitelé byli dotázáni, v čem vidí největší nebezpečí kyberšikany, která je dnes neustále narůstajícím problémem. Učitelé měli možnost na tuto otázku odpovědět vlastními slovy. Několik odpovědí se opakovalo a jiné byly zas velmi individuální. Některé z nich byly vybrány a vypsány v bodech pro lepší přehlednost.

Podle uváděných tvrzení z vyplněných dotazníků vidí učitelé největší nebezpečí kyberšikany v následujících bodech:

- **Anonymita** – Úplně největší nebezpečí kyberšikany vidí v její anonymitě. Na internetu se může vydávat kdokoliv za kohokoliv, a to bez jakýchkoliv svědků. Kyberšikana je téměř neviditelná a skrytá před očima ostatních. Anonymní může být pachatel, ale i jeho samotné činy.
- **Masové šíření** – Jedním z nejčastěji uváděných nebezpečí kyberšikany bylo masové šíření. U kyberšikany je vysoké riziko velmi rychlého rozšiřování agresorů a nabalování dalších a dalších lidí. Sdílené informace se dostanou do rukou velkého množství lidí současně.

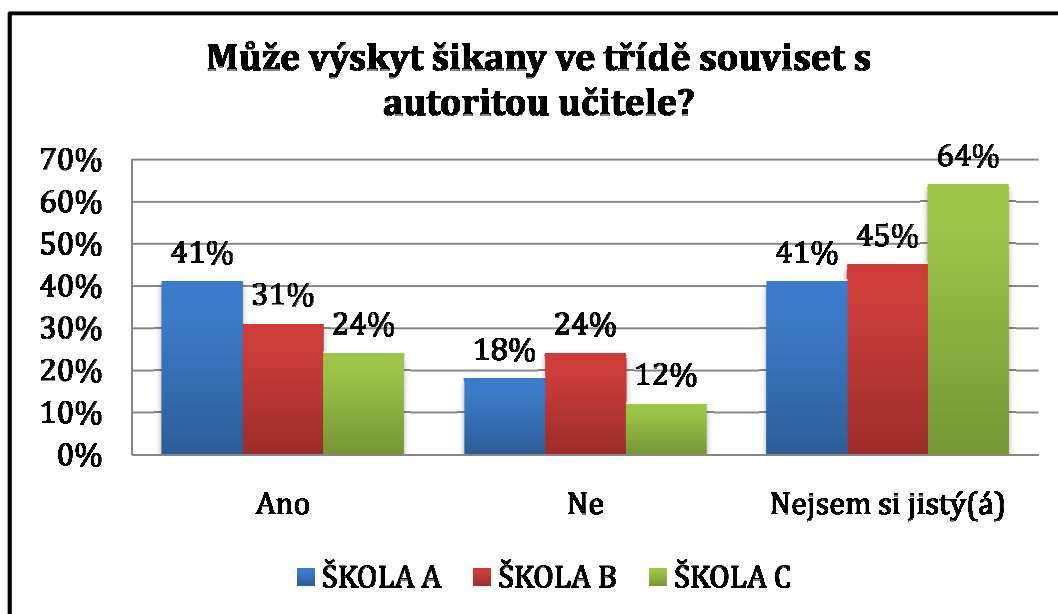
- **Obtížná obrana** – Podle učitelů je velmi obtížná obrana proti kyberšikaně. V případě její anonymity není lehké ji odhalit vč. jejího původce a pro oběť je v dnešním online světě skoro nemožné uniknout, natož se bránit. Je těžko zjištělná a prokazatelná.
- **Neustálý přístup** – Učitelé upozorňují na nekontrolovatelný přístup k počítačům. Žáci mají přístup k internetu bez kontroly rodičů, kteří nejeví sebemenší zájem o to, co tam dělají. Jeden z učitelů uvedl jako příklad zakládání účtů na sociálních sítích v brzkém věku bez dohledu rodičů.
- **Ohrožení života** – Učitelé uvedli několik tvrzení dokazující, že kyberšikana může být život ohrožující hrozbou. Kyberšikana jako psychická forma šikany působí negativně na psychiku dítěte, může poškodit sebevědomí v důsledku pomluv, ponižujících informací a veřejného zesměšňování. Nazvali tuto formu šikany „virtuálním terorem“. Zmiňují, že kyberšikana může dohnat dítě k sebepoškozování, dokonce až k sebevraždě.
- **Dlouhodobé trvání** – Mnoho učitelů se přiklání k tvrzení, že nebezpečí kyberšikany tkví v jejím dlouhodobém trvání kvůli nesnadnému postihu z pozice vyučujícího i ostatních. Oběť trpí déle, v průběhu školy i mimo ní a stopa po šikaně je nesmazatelná.
- **Snadná dostupnost** – Někteří učitelé podotýkají, že agresori mohou zneužít moderní techniku v kteroukoliv dobu proti komukoliv, je snadno dostupná, pro agresory bezpečná a znalost internetového prostředí zbavuje žáky zábran a soudnosti.

OTÁZKA Č. 9: Kdo bývá častěji agresorem?

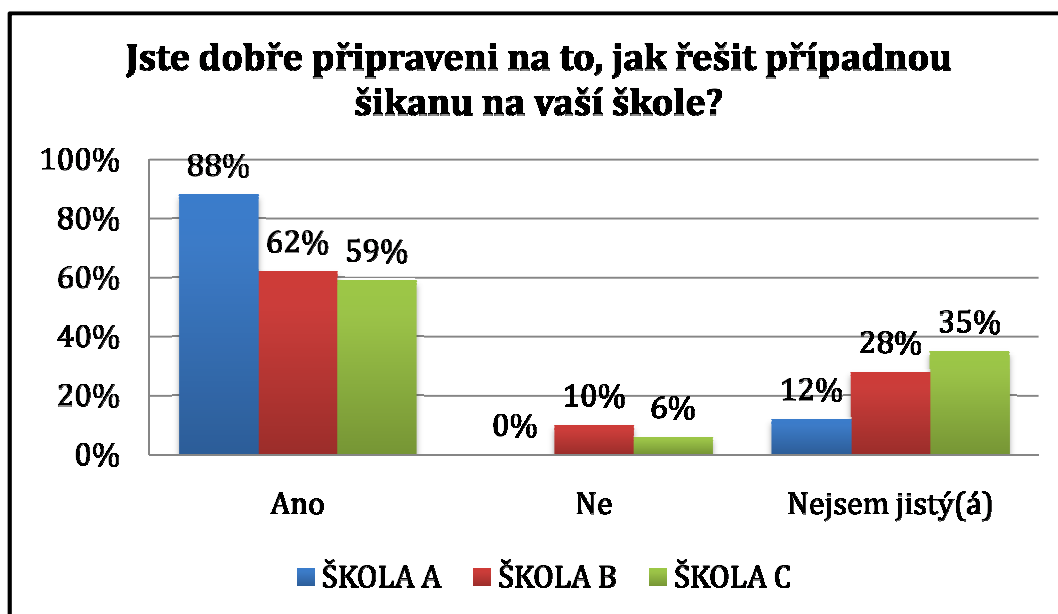
Jednou z nejobtížnějších otázek byla otázka, zda se stávají agresory více dívky nebo chlapci. Mnoho učitelů mělo problém na tuto otázku vůbec odpovědět. Školy se svými názory lišily. Například ve škole C učitelé častěji zmiňovali chlapce, které považují za běžnější agresory, některé školy si svou odpověď nebyly zcela jisté a jiní vyučující neuměli odpověď určit. Je možné, že odpověď byla odrazem situací, se kterými se již setkali, tedy pokud se častěji setkávali s chlapeckými agresory, jejich odpověď bude ovlivněna zkušeností. Učitelé někdy doplnili otázku o vlastní tvrzení: „Nelze určit, kdo se obvykle stává agresorem, většinou to záleží na druhu šikany.“ Podle respondentů jsou odpovědi rovnocenné a uvádějí, že dívky šikanují převážně slovně, tedy psychicky, zatímco chlapci disponují větší silou a šikanu realizují fyzickým ubližováním.

OTÁZKA Č. 10: Může výskyt šikany ve třídě souviset s autoritou učitele?

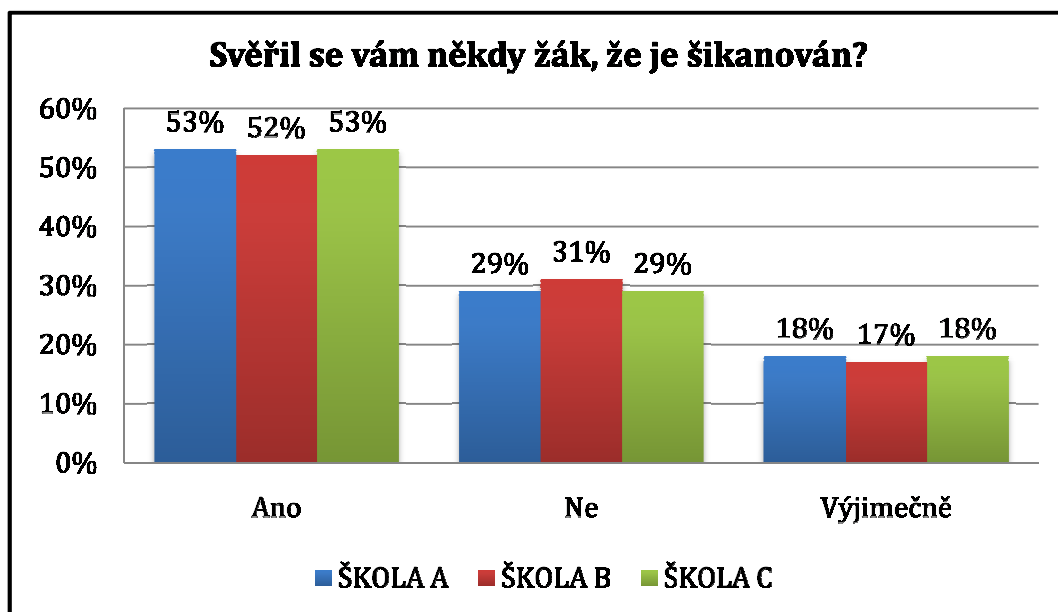
Nerohodní byli učitelé též u otázky, zda může šikana souviset s autoritou učitele. Ze školy A si 41 % dotazovaných učitelů myslí, že šikana může souviset s autoritou učitele, ale stejné procento učitelů si na této škole není jistá, zda je to možné, zbylých 18% odpovědělo záporně. Na škole B s tímto tvrzením souhlasí menší procento dotazovaných učitelů než ve škole A a ve škole C souhlasí nejmenší procento učitelů. Na škole B si 45% učitelů není jistých a na škole C si není jistá převážná část učitelů. S tvrzením nesouhlasí 24 % učitelů ze školy B a 12% učitelů ze školy C.

Otázka č. 11: Jste dobře připraveni na to, jak řešit případnou šikanu na vaší škole?

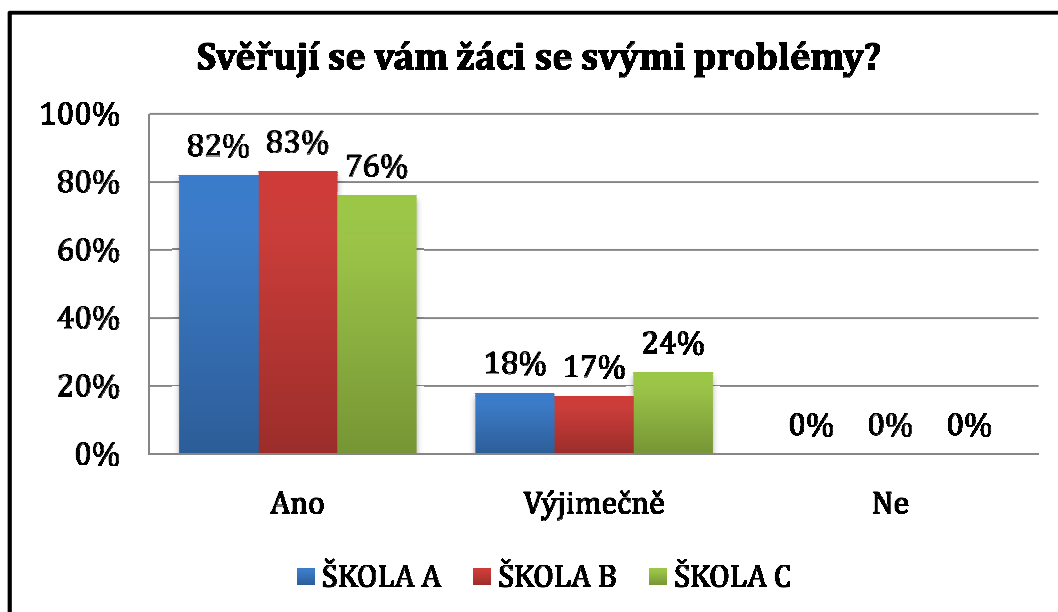
Cílem této otázky bylo zjistit, zda se učitelé cítí být připraveni na případnou šikanu, která se může v jejich škole nebo přímo ve třídě odehrát. Z grafu můžeme vyčíst, že více jak polovina respondentů ze všech tří škol je připravena šikanu řešit. Nepřipraveni se cítí někteří učitelé školy B a C, a to s pedagogickou praxí kratší než 10 let. Problémem nepřipravenosti může být malá zkušenost se šikanou, ale i strach z neznámého. Několik dalších učitelů si nejsou jistí, zda je jejich připravenost dostatečná.

Otázka č. 12: Svěřil se vám někdy žák, že je šikanován?

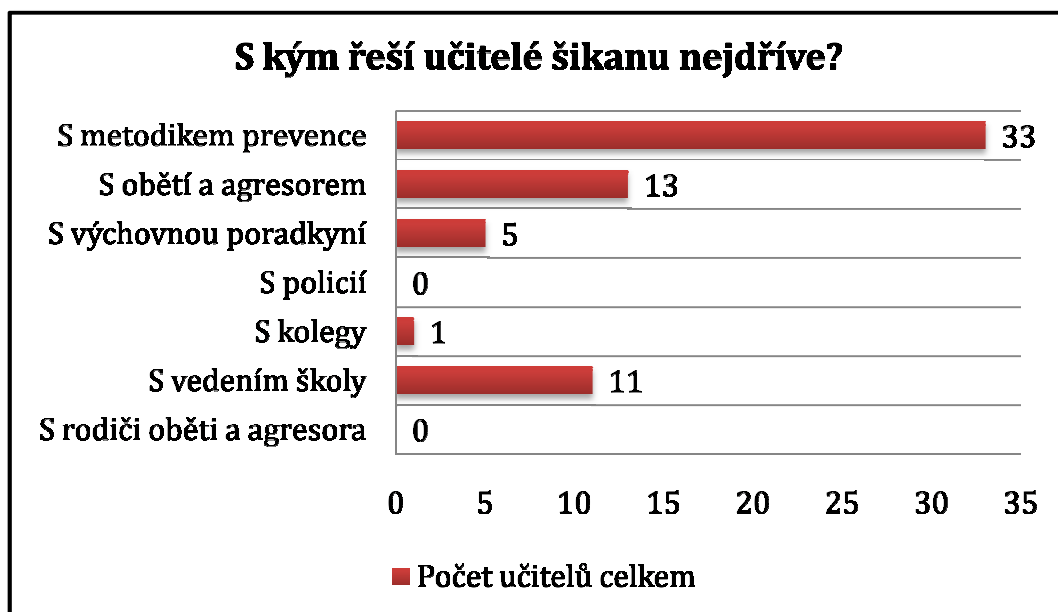
V každé škole je důležitý vztah učitele k žákům a naopak. Souvisí to s přehledností učitele o tom, co se v jeho třídě odehrává. Chtěla jsem vědět, zda jsou učitelé oporou žákům a žáci nemají problém se svému učiteli svěřit. Otázkou, zda se pedagogům šikanovaný žák někdy svěřil, zjišťujeme, v jaké rovině s žáky pracují a zda mají osobní zkušenost s přiznáním šikany od samotné oběti. Jak vidíme v grafickém znázornění, lehce přes 50% učitelů se s takovou situací setkalo. Menší část pedagogů považují tuto situaci za výjimečnou a ostatní se s tím vůbec neseťkávají.

Otázka č. 13: Svěřují se vám žáci se svými problémy?

Stejně jako v předchozí otázce sledujeme, jaký vztah mají žáci ke svým učitelům s výjimkou toho, že se to týká veškerých běžných problémů a strastí žáků. Důvěra mezi učitelem a žákem je velmi důležitá. Učitelům všech tří zkoumaných škol se většinou žáci běžně svěřují, výjimečně tomu tak je převážně na druhém stupni zkoumaných základních škol. Na základní škole B se svěřují žáci učitelům na prvním stupni v poměru 13 ku 10 nebo na škole C v poměru 8 ku 5. Zajímavé je, že nikdo z dotázaných učitelů neodpověděl, že by se jim žáci se svými problémy vůbec nesvěřovali.

Otázka č. 14: S kým byste šikanu řešil(a) nejdříve?

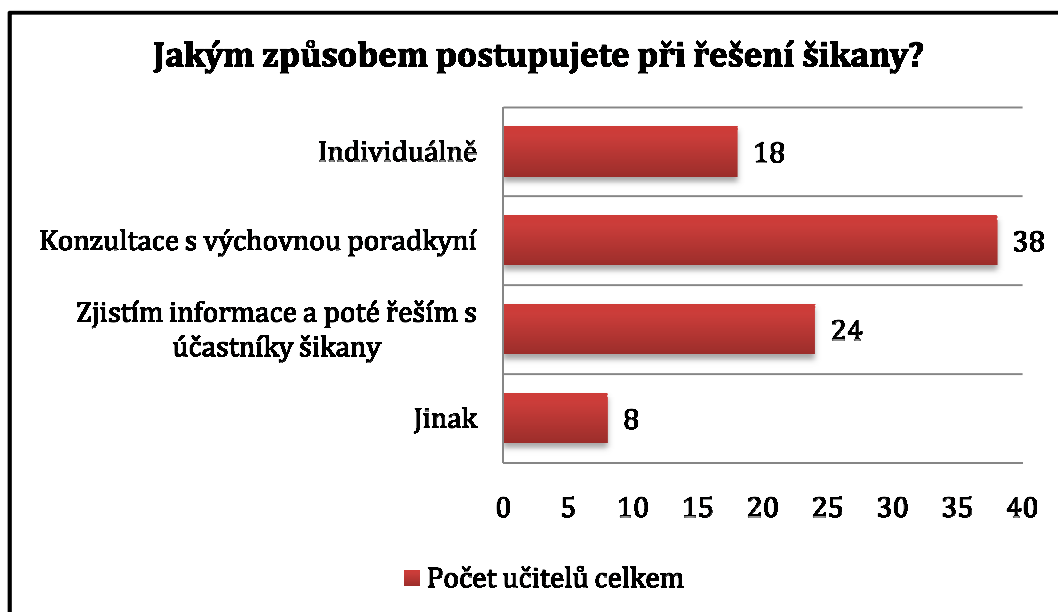

Původně byla otázka vytvořena cíleně s možností jedné odpovědi, učitelé však vybírali více odpovědí, tak je tato otázka vyhodnocena podle nejčastěji uváděných odpovědí. Cílem bylo zjistit, za kým jdou učitelé nejdříve. Na první pozici je metodik prevence, který se přímo šikanou zabývá, ale hned po něm následují účastníci šikany, se kterými probíhající šikanu pedagogové řeší skoro přednostně. Rodiče a policii učitelé do prvotního řešení šikany nezapojují. Zmiňují, že policii volají, jen pokud je šikana v rozporu se zákony České republiky, tedy pokud je to z hlediska situace nutné.

Otázka č. 15: Kdo se na vaší škole obecně zabývá řešením šikany?

V této otázce bylo zjišťováno, na koho se učitelé mohou na své základní škole obrátit v případě náznaků šikany. Na každé ze tří škol působí někdo, kdo se šikanou zabývá, a to specialisté pro prevenci a řešení. Podle odpovědí z dotazníku se na škole A zabývá šikanou převážně metodik prevence neboli poradkyně pro výskyt patologických jevů, kterou je zástupkyně ředitele. Na škole B i C se též šikanou zabývá metodik prevence. Mezi odpověďmi se objevil také výchovný poradce školy, školní psycholog nebo obecně vedení školy. Někteří zmínili, že šikanou se zabývají také třídní učitelé i ostatní pedagogičtí pracovníci školy včetně asistentů.

Otázka č. 16: Jakým způsobem postupujete při řešení šikany?

Každá škola postupuje při řešení probíhající šikany jinak. Vzhledem k tomu, jak je podle odborníka M. Koláře důležité postupovat při řešení šikany s chladnou hlavou a dle určitých zásad, je tato otázka vcelku podstatná. Do dotazníku byly zařazeny obecné odpovědi s cílem zjistit, co je prvotním krokem pedagogů při zjištění nebo náznačích šikany. Nejvíce učitelů nejprve začíná jednat s odborníkem, a to s výchovnou poradkyní, se kterou proberou možný postup. Mnoho učitelů ale jedná také přímo s účastníky šikany, čili s agresorem i obětí, což se vymyká odbornému postupu. Jiní postupují individuálně podle toho, o jaký případ šikany se jedná. Učitelé doplňují, že při podezření šikany se obrátí na vedení školy, ale našli se i tací, co šikanu řeší ihned exemplárním potrestáním agresora, což je podle mého názoru nemístné a neprofesionální. Někteří pedagogové uvedli, že v případě náznaček šikany postupují dle pokynů MŠMT, odborníka Michala Koláře nebo dle doporučení metodika prevence, školní psycholožky či výchovné poradkyně. Také zmiňují, že jednají podle závažnosti šikany, anebo to řeší individuálními pohovory s účastníky, a to odděleně nebo pouze s oběťmi šikany.

Otázka č. 17: Předpokládáte, že neřešená šikana může mít doživotní následky na žáka v budoucnu?

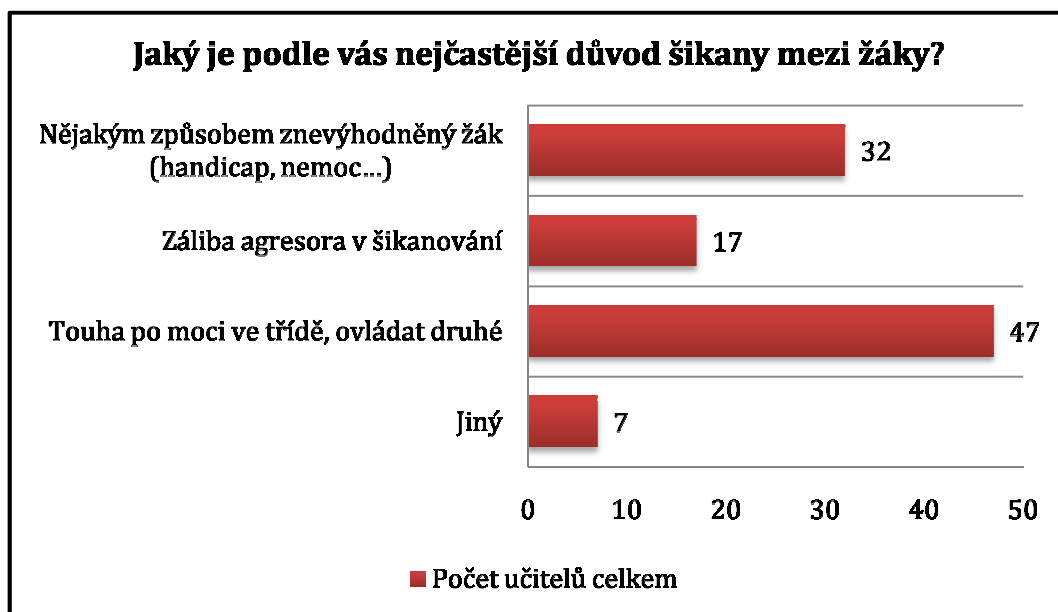
Na otázku, zda učitelé předpokládají, že neřešená šikana může mít doživotní následky na žáka i v budoucnu se jednoznačně shodli. Všichni učitelé, konkrétně 63 učitelů, ze všech tří škol si jsou na 100% jistí, že nějaké doživotní následky se u žáka po prožité šikaně bez odborného či jakéhokoliv zásahu dříve či později projeví. Jaké následky se mohou u žáků po šikaně projevit, jsem zjišťovala v další otázce, kde každý odpovídal dle svého vlastního názoru.

Otázka č. 18: Jaké doživotní následky může mít neřešená šikana?

Jaké následky může způsobit šikana podle učitelů prvního a druhého stupně základní školy A, B a C (Seřazeno podle nejčastěji uváděných tvrzení):

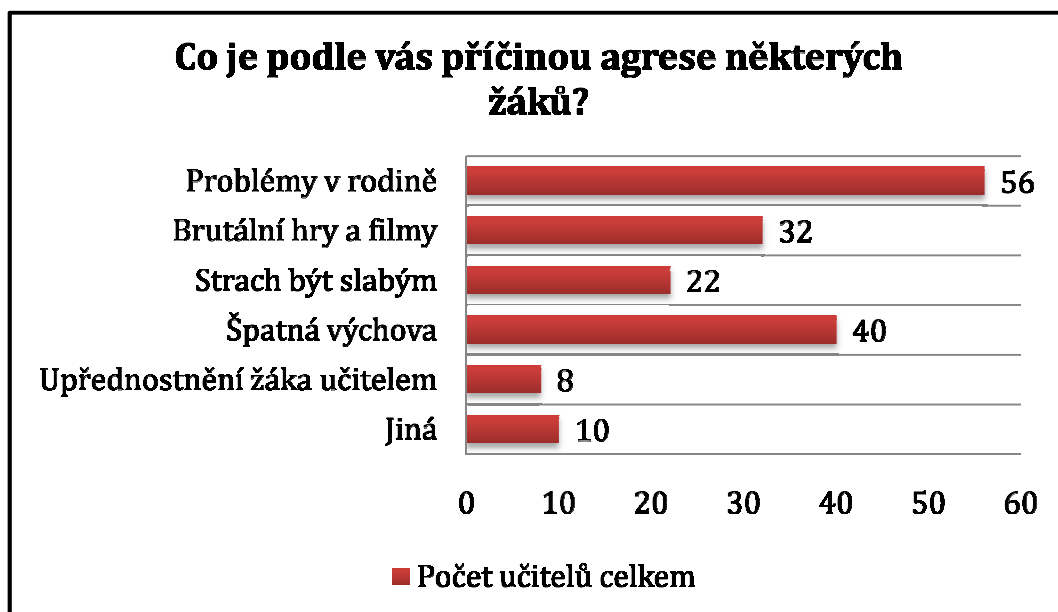
- Narušená psychika dítěte, psychická traumata, emoční labilita, post-traumatický syndrom a jiné zdravotní následky.
- Snížené sebevědomí dítěte.
- Doživotní problémy v sociálních vztazích, sociální fobie, nedůvěra k lidem, problém se začleněním do kolektivu, nejistota.
- Strach z lidí a okolí.
- Oběť se stává agresorem, chová se agresivně, pokus o pomstu.
- Ztráta důvěry v okolí a ztráta sebedůvěry.
- Vytváření komplexů, podceňování se.
- Sebepoškozování, sebevražedné úmysly.
- Ovlivnění dítěte v chování k ostatním lidem i v dospělosti.
- Deprese, úzkosti, uzavření se do sebe.
- Pomočování.
- Pocity křivdy.
- Záškoláctví.
- Pocity bezbrannosti.

Otázka č. 19: Jaký je podle vás nejčastější důvod šikany mezi žáky?

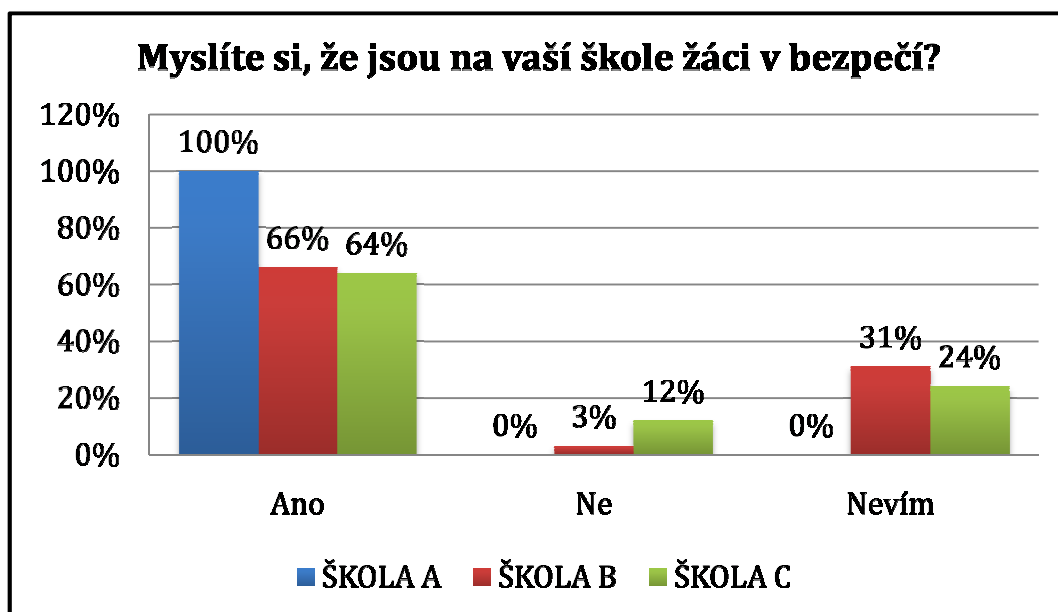

Učitelé setkávající se s šikanou ve školním prostředí znají některé důvody, proč šikana vznikla a co šikanující vede k takovému jednání. Zeptala jsem se 63 učitelů, které důvody šikany považují za nejčastější a dala jsem jim možnost vybrat si ze tří podle mě nejčastějších důvodů nebo uvést vlastní odpověď. Učitelé nejvíce kroužkovali odpověď „Touha po moci ve třídě, ovládat druhé“ jako důvod šikany. Druhým nejčastějším důvodem je podle učitelů nějakým způsobem znevýhodněný žák, což znamená, že agresor si vybírá ty, kteří se nějakým způsobem odlišují od ostatních. Třetím důvodem v pořadí je záliba agresora v šikanování. Důvody uvedené samotnými učiteli byly také nevyjasněné vztahy mezi žáky, kompenzace nízkého sebevědomí agresora apod.

Otázka č. 20: Co je podle vás příčinou agrese některých žáků?

Příčina agrese jednotlivých agresorů může být různá a někdy i velmi specifická. V dotazníku jsou zmíněny příčiny, se kterými by se mohli učitelé setkat, a možnost vlastní odpovědi. Učitelé mohli vybrat více než jednu příčinu, která se jim jeví jako nejpravděpodobnější. Nejvíce učitelů uvedlo jako příčinu agrese problémy v rodině a hned po nich také špatnou výchovu dětí. Podle učitelů je tedy na místě hledat příčinu v rodině, ve které je žák vychováván. Učitelé uvedli další příčiny jako nevědomost možných následků a potřeba vyzkoušet něco nového, neznámého. Někteří si myslí, že příčinou agrese může být frustrace, psychické problémy a poruchy agresora. K problémům v rodině uvedli jako příčinu hyperprotektivní (přehnanou) výchovu nebo nedostatečnou pozornost rodičů.

Otázka č. 21: Myslíte si, že jsou na vaší škole žáci v bezpečí?

Učitelé se většinou domnívají, že žáci na jejich školách jsou v bezpečí před případnou šikanou a mají na koho se obrátit v nouzi. Našlo se pár jedinců, kteří si nebyli zcela jisti, jestli je škola absolutně bezpečným místem pro žáky, a váhali, zda mohou bezpečnost žáků kompletně zajistit. Stoprocentně se shodli pouze na škole A, kde věří, že žáci jsou naprosto v bezpečí.

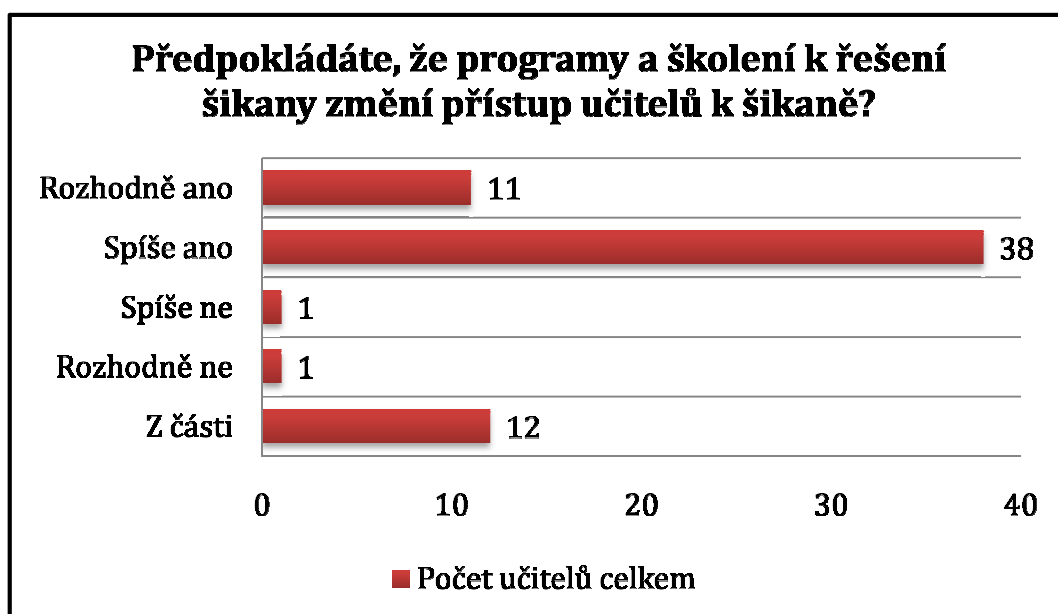
Otázka č. 22: Proč si myslíte, že žáci nejsou na vaší škole v bezpečí?

Převážná část učitelů věří, že jsou žáci ve škole v bezpečí, avšak některá tvrzení učitelů vypovídají i o možných skulinkách v bezpečnostních opatřeních: Proč si někteří učitelé školy B a C myslí, že bezpečnost v jejich škole není pro žáky dostatečná?

- **Prevence:** Učitelé ze školy B se snaží dělat vše proto, aby žáci byli v naprostém bezpečí, ale spekulují o tom, zda je to dostačující a zda je možné udělat pro bezpečí žáků více opatření.
- **Prostředí školy:** Učitelé dokládají, že jejich škola nemusí působit bezpečně vzhledem k rozložení místností v budově. Nepřehledné prostory školy C jsou důvodem nejistoty některých učitelů z hlediska bezpečnosti žáků. Učitelé zdůrazňují, že v některých místech školy, nejsou žáci pod neustálým dozorem, a je tedy možné se obávat skryté šikany a jiných problémů.

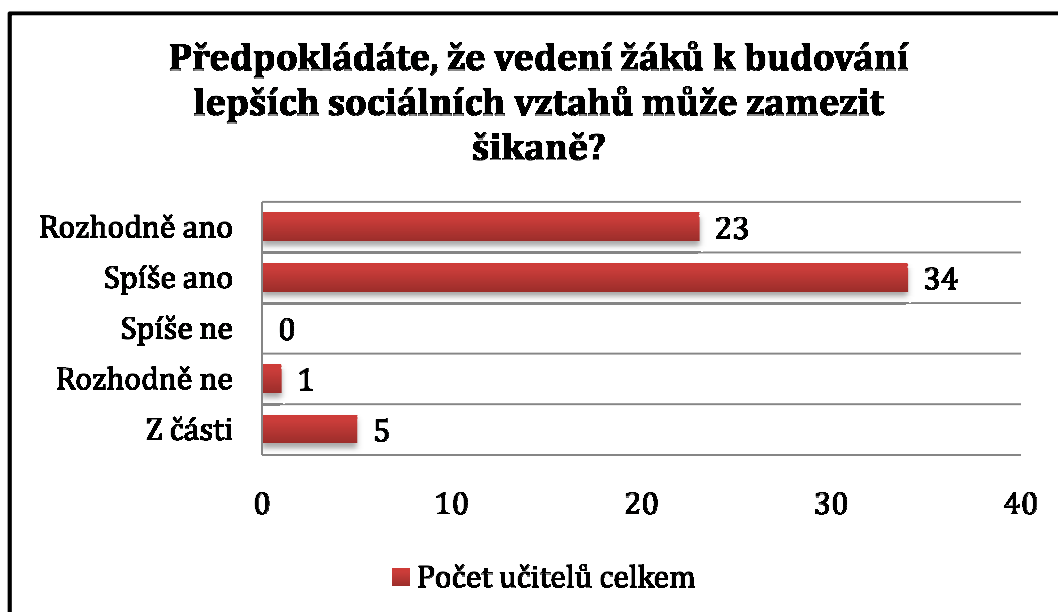
- **Elektronické prostředky:** Dalším možným nebezpečím mohou být podle učitelů školy C elektronické prostředky, kterými disponují žáci již v prvních třídách. Těžce kontrolovatelné zacházení s mobilními a jinými zařízeními může vyvolat u žáků strach a ztrátu pocitu bezpečí. Žáci si pořizují videa z prostředí školy a učitelé mají problém určit, jestli se jedná pouze o škádlení či o školní šikanu.

Otázka č. 23: Předpokládáte, že programy a školení k řešení šikany změní přístup učitelů k šikaně?

Dnes většinou každá škola realizuje programy a školení ohledně šikany, ale je to účelné? Mění to dosavadní přístupy učitelů k šikaně? Budou učitelé přistupovat k šikaně po těchto školeních jinak než doposud? Podle výpovědí učitelů to vypadá, že je tu pravděpodobnost, že jejich přístup je těmito programy měněn, ale zdaleka není stoprocentní. Našli se i jedinci, kteří s touto tezí naopak nesouhlasí. Je možné, že programy a školení jako pomoc v boji proti šikaně, mají na každého učitele zcela jiný účinek, tedy jsou nedostatečným činitelem proti šikaně.

OTÁZKA Č. 24: Předpokládáte, že vedení žáků k budování lepších sociálních vztahů může zamezit šikaně?

Odpovědi na otázku, zda může vedení žáků k budování lepších sociálních vztahů zamezit šikaně, jsem sečetla. Převážná část učitelů předpokládá, že budování lepších vztahů ve třídách šikaně zamezí. Pouze několik učitelů si myslí, že šikaně lepší sociální vztahy zamezí jen částečně. Mezi názory se objevil i jeden nebo dva, které tvrdí, že zamezit šikaně lepší sociální vztahy úplně nemůžou, ale šikanu tím lze omezit.

OTÁZKA Č. 25: Jaká opatření realizujete, aby nedocházelo k šikaně mezi žáky?

Byly vybrány nejzajímavější opatření, která učitelé s dětmi realizují a jsou vypsány postupně podle nejčastěji uváděných tvrzení. Vzniklo desatero praktických rad, které z třídy plný žáků tvoří jednotný tým:

- **„Rozvíjíme** ve třídě vzájemnou komunikaci pomocí komunikačních her. Žáci jsou vedeni k otevřené komunikaci s možností přijít s jakýmkoliv problémem a jako učitel komunikuji s žáky v osobní rovině. „
- **„Vedeme** s žáky rozhovory na téma šikana, jak se k sobě slušně chovat, umět říct – to se mi nelíbí! V dialogu stavím silnějšího do pozice slabšího.“

- „**Vymezujeme** vhodné a nevhodné chování, stanovujeme platná pravidla třídy, jejich dodržování, vymáhání a diskutujeme s žáky o příčinách a následcích vzniklých problémů.“
- „**Realizujeme** aktivity na posílení sociálních vztahů ve třídě, které pozoruji a dotvářím. Budujeme a podporujeme tak zdravé vztahy směřující k solidaritě a jednotě.“
- „**Řešíme** každý sebemenší náznak problémů, porušení pravidel nebo dokonce šikany okamžitě, zavčasu a důsledně! Nepřehlížím a nevyhýbám se potížím, naopak je řeším např. kázeňským postihem, varováním pro případné potencionální agresory či jinak, podle situace. Opatření vyvozují průběžně.“
- „**Pracujeme** s celou třídou, snažíme se s žáky, co nejvíce poznat, slabším žákům pomáháme nalézt své místo a funkci v třídním kolektivu, stane se tak nepostradatelným členem skupiny.“
- „**Nacvičujeme** situace žádoucího chování v modelových situacích, vyvozujeme správné chování a jednání k sobě i k ostatním.“
- „**Čteme** literaturu zaměřenou na příběhy dětí, které se staly oběťmi agresorů nebo byly přímo agresorem samy. Vyjadřujeme své postoje a obhajujeme je.“
- „**Budujeme** přátelskou atmosféru ve všech situacích, toleranci a respekt k druhým. Nasloucháme si a jsme tým, který táhne za jeden provaz.“
- „**Hledáme** silné stránky každého žáka ve třídě. Každý, včetně slabších žáků, jsme v něčem dobrý, oceňujeme úspěchy a posilujeme zdravé sebevědomí, důvěru a vytváříme tak rovnost mezi žáky.“

Další učitelé také zmínili, že žáci v jejich třídách mají schránku důvěry, do které žáci mohou anonymně vyjádřit své pocity, problémy a vše, co je tíží. Pro některé je variantou schránky důvěry třídní krabice tzv. Léčitelka, kam můžou žáci též napsat, co je trápí. Jiní v rámci vytváření bezproblémového kolektivu často zařazují třídnické hodiny, komunikují s rodiči žáků a společně se školou zařazují výchovné programy, kroužky a besedy věnované tématu šikana. Formou nahodilých skupinových prací, projektových dnů a her na sebezpoznání se učí spolupracovat jako tým. Učitelé se snaží utvářet si pozitivní vztah k žákům, zajímají se o jejich starosti a radují se z jejich úspěchů.

11 SHRnutí VÝZKUMU

Na začátku výzkumu byly stanoveny dvě hypotézy související se zkušenostmi učitelů. Obě hypotézy byly formulovány tak, aby bylo možné tato tvrzení vyvrátit nebo naopak potvrdit.

H1: Učitelé s víceletou pedagogickou praxí (20 a více let) mají více zkušeností s přímou šikanou než učitelé s kratší pedagogickou praxí.

Tato hypotéza byla potvrzena. Z dotazníkového šetření lze prokázat, že učitelé s víceletou praxí mají více zkušeností s přímou šikanou než učitelé s kratší pedagogickou praxí. Hypotéza byla prokázána v dotazníku v otázce číslo 4, kde bylo porovnáno, kolik učitelů se již setkala se šikanou přímou i nepřímou v rámci jejich pedagogické praxe.

H2: Žáci se svěřují se svými problémy učitelům častěji na prvním stupni základní školy než na druhém stupni.

Tato hypotéza byla též potvrzena. Se svými problémy se žáci svěřují učitelům převážně na prvním stupni základní školy. Hypotéza byla prokázána v dotazníku v otázce číslo 13. Většině učitelů z prvního stupně se žáci učitelům svěřují, kdežto na druhém stupni tomu tak je většinou výjimečně.

Cílové otázky:

V jakém množství se učitelé setkávají se šikanou?

Z dotazníkového šetření bylo v otázkách 4, 6, 12 a 13 zjištěno v jakém množství se učitelé setkávají se šikanou. Zjistilo se, že na základních školách se s šikanou setkala 93 % učitelů, což je převážná část a čím více pedagogických zkušeností učitelé mají, tím častěji se s šikanou setkávají, ovšem z dotazníků také pravděpodobně vyplývá, že šikana na základních školách neustále roste. Otázka 12 a 13 zkoumala vztah žáků k učitelům. Zjistilo se, že většinou se žáci svým učitelům svěřují se svými problémy, a to více na prvním stupni základní školy a s šikanou se žáci učitelům svěřují z 50% možných výsledků.

S kterými typy šikany a kyberšikany se učitelé setkávají nejčastěji?

Z dotazníku také vyplývá, s kterými typy šikany a kyberšikany se učitelé setkávají nejčastěji. Z otázky 5 jsme se dozvěděli, že se učitelé nejvíce setkávají s šikanou formou slovních útoků – nadávek, vyhrožování nebo všemožné zastrašování, což patří mezi psychické formy šikany, která může mít někdy větší následky než šikana fyzického rázu. Z otázky 7 vyplývá, že se učitelé s kyberšikanou nejvíce setkávají ve formě rozšiřování pomluv, drbů a lží o někom na internetu. Problémem byla otázka číslo 9, kdy se měli učitelé rozhodnout, zda častěji šikanují chlapci nebo dívky. Otázku nebylo možné jednoznačně vyhodnotit, důležitým poznatkem bylo, že podle učitelů šikanují dívky spíše slovně a chlapci zase fyzickým násilím.

Jsou učitelé připraveni řešit šikanu?

Tvrzení, která vyplývají z otázek 10 a 11 nejsou dostačující k tomu, abychom mohli zhodnotit, zda jsou učitelé na šikanu zcela připraveni. Zjistilo se, že méně než 50% učitelů se domnívá, že šikana může souviset s autoritou učitele a většina učitelů je na případnou šikanu víceméně připravená ve více jak 50 %.

Jakým způsobem učitelé řeší šikanu?

Z dotazníkového šetření jsme se také dozvěděli, jakým způsobem na třech různých školách šikanu řeší, a to v otázkách 14, 15 a 16. Zjistili jsme, že šikanu na školách řeší metodik prevence a učitelé na něj spoléhají. Šikanu učitelé řeší velmi individuálně, ale 38 učitelů z 63 postupuje hlavně ve spolupráci s výchovnou poradkyní, tedy podle postupů, které stanoví.

Jaké jsou názory učitelů na příčiny, následky a prevenci šikany?

Další otázky (8, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25) byly zaměřeny hlavně na názory učitelů vztahující se k příčinám vzniklé šikany, největším rizikům kyberšikany, následkům v budoucnu, důvodům, které žáky vedou k šikaně nebo také na názory na preventivní opatření, které škola či učitelé zavádějí.

Zjistili jsme, že podle učitelů největší nebezpečí kyberšikany tkví v její anonymitě, masovém šíření, obtížné obraně, přístupnosti, ohrožení života, dlouhodobém trvání nebo snadné dostupnosti agresora. Všichni učitelé také souhlasili, že neřešená šikana může mít na žáky doživotní následky, kterými může být narušená psychika, snížené

sebevědomí, strach a ztráta důvěry v okolí, změna charakteru oběti a další. Učitelé považují za nejčastější důvod šikany mezi žáky „touhu po moci ovládat druhé“ a naopak nejčastější příčinu vidí v problémech v rodině a ve špatné výchově. Převážná část učitelů se domnívá, že žáci jsou u nich na školách v bezpečí, ale také zmínili pár důležitých faktů, které by se z hlediska bezpečnosti daly vylepšit. Programy a školení, kterými učitelé procházejí, jsou účelné a mění přístup učitelů k šikaně, ale nejsou jedinými preventivními opatřeními, které by ke změně přístupu učitelů k šikaně stačily. Podle učitelů je důležité se zaměřit na budování sociálních vztahů ve třídě, které také pomáhají ke snížení výskytu šikany. Poslední otázka se vztahuje k prevenci, kterou sami učitelé realizují a dozvěděli jsme se tak mnoho rad od samotných učitelů.

DOPORUČENÍ PRO PRAXI

Diplomová práce je zpracována tak, aby vymežila nejdůležitější poznatky o šikaně jako takové a zvýraznila teorii, která přispívá k lepšímu pochopení vzniku šikany a naznačila způsoby řešení odhalené šikany. V práci je také popsána kyberšikana, která je méně pochopeným fenoménem dnešní doby, a je vysvětlena její podstata, odlišnosti a neznámé pojmy.

Práce dobře poslouží k výměně zkušeností a prohloubení znalostí mezi jednotlivými učiteli či školami. V praktické části se dozvídáme mnoho rad a nápadů na realizování opatření ve třídách, které učitelé na dotazovaných školách využívají. Učitelé upozorňují na některé skulinky, které jsou nedostačující ve vytváření bezpečného prostředí školy, a tak je možné tyto rady využít pro zlepšení situace na školách.

Z praktického hlediska je v práci využitelná i teoretická část a může být přínosem k získání nových teoretických poznatků o školní šikaně, které přinesou poučení nad rámec povinných programů a preventivních opatření školy. V práci bylo vypsáno několik rad pro učitele i rodiče, a to např. signály, kterými je možné šikanu odhalit, odlišnosti šikany a škádlení nebo možnosti řešení šikany s postupy a právními vymezeními.

Sledovány byly pouze tři různé školy, které bylo možné porovnat v metodách, které na těchto školách uskutečňují a jak si vedou ve zvládnání boje proti šikaně. Věřím, že stojí za zamýšlení nehezka skutečnost, že se šikana na školách vyskytuje v takovém měřítku a promyslet, jakým způsobem tuto situaci změnit.

ZÁVĚR

Hlavním cílem mé diplomové práce bylo zjistit, jaký je postoj učitelů k šikaně na základních školách. V praktické části byly tedy zjišťovány postupy učitelů při řešení šikany a zkušenosti z jejich pedagogické činnosti. V diplomové práci se také řešily dílčí otázky o množství výskytu různých druhů šikany na školách, způsobu řešení a připravenost učitelů na agresi žáků. Byly posouzeny názory pedagogických pracovníků na příčiny, následky a prevenci šikanování.

Prvotním cílem bylo prozkoumat různorodé případy šikany a zamyslet se nad tím, jak byly řešeny. Nakonec jsem si ale uvědomila, že vyřešené případy šikany souvisí se zkušenostmi učitelů a na tom, jak jsou na ně připraveni svými znalostmi o šikaně.

Výzkum byl zpracován formou dotazníkového šetření na základních školách, ale v úmyslu bylo také zaměřit se na doplňující rozhovory metodiků prevence ze zkoumaných škol. Avšak tento záměr nebyl naplněn vzhledem k nařízením vlády o uzavření základních škol po dobu nouzového stavu. Dotazníky jsou rozpracované do podrobností i s mými vlastními domněnkami, se kterými by bylo možné dále pracovat. Je možné, že učitelé dotazníky vyplňují v rychlosti nebo se dokonce radí s ostatními kolegy o zadávaných odpovědích a dalo by se tedy polemizovat o skutečnostech, které na školách doopravdy panují. Výzkum by bylo dobré provádět delší dobu, aby provedené statistiky více odpovídaly realitě.

Z celé práce vyplývá, že jsou učitelé obeznámeni s problematikou šikany a jsou školeni tak, aby celou situaci byli schopní zvládnout. Ovšem přesto se na školách neustále objevují případy šikany a nedostatky, jak v bezpečnostních a preventivních opatřeních, tak i nejistota učitelů řešit problémové situace. S šikanou se na třech zkoumaných školách setkalo 93% pedagogů, což je velmi znepokojující procento a nemělo by se jen tak přehlížet.

Doporučením pro případné další zkoumání by mohly být doplňující rozhovory rozšiřující poznání o výskytu a řešení šikany. Lze zkoumat také výskyt šikany ze strany žáků a jejich názory na zlepšení situace nebo poukázat na konkrétní případy šikany a vhodné postupy při jejich řešení.

V současné situaci přibývá šikana v kyberprostoru, ale též zůstává v prostorách školy, i když mnohdy skrytá. Doporučení a obecná opatření jsou vůči změnám ve školách aktualizovány a vylepšovány ministerstvem školství a pomoc je očekávána i od dalších organizací. Věřím, že je velmi podstatné znát teorii, abychom se vyhnuli chybám při odhalování šikany, a tato práce může být dalším pomocníkem v rozvoji našich znalostí.

Díky této práci jsem měla možnost získat mnoho informací o šikaně, převzít zkušenosti některých pedagogů, porozumět a vytvořit si svůj vlastní pohled na problematiku šikanování. Potěšilo mě, že učitelé nejsou k tomuto probíranému tématu lhostejní, přistupují k němu zodpovědně a snaží se sami realizovat opatření ke zlepšení situace.

RESUMÉ

Tato diplomová práce zjišťuje, v jaké míře se pedagogičtí pracovníci setkávají se šikanou, s kterými typy šikany a jak jsou celkově připraveni řešit případnou šikanu. První část diplomové práce je věnovaná teoretickým poznatkům o šikaně. Zabývá se teorií agrese, jejími příčinami, vývojem šikany a postupy při jejím řešení. Praktická část je zaměřena na zkušenosti učitelů základních škol se šikanou a zpracovává výsledky dotazníkového šetření, kterého se zúčastnilo 63 respondentů.

Přínosem výzkumu bylo zjištění, jaké množství učitelů se na základních školách setkává se šikanou, jaké jsou jejich názory na příčiny a možná řešení šikany. Zjistilo se, že jsou učitelé obeznámeni s problematikou šikany a jsou poučeni o případných postupech řešení. Šikana mezi žáky jim není lhostejná a snaží se k ní přistupovat zodpovědně.

SUMMARY

This thesis investigates the extent to which teaching staff encounter with bullying, what types of bullying and how they are generally prepared to deal with possible bullying. The first part of the thesis is devoted to theoretical knowledge about bullying, dealing with the theory of aggression, its causes, the development of bullying and the procedures for its solution. The practical part focuses on the experience of primary school teachers with bullying and processes the results of a questionnaire survey involving 63 respondents.

The benefit of the research was to find out how many teachers are experiencing bullying in primary schools, their views on the causes and possible solutions to bullying. Teachers have been found to be aware of the issue of bullying and are being advised of possible solutions. Bullying among pupils is not indifferent to them and they try to treat it responsibly.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

BENDL, PH.D., PaedDr. Stanislav. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Vyd.1. Praha: ISV, 2003. ISBN 80-86642-08-9.

ČAPEK, Robert, NAVAROVÁ, Sylvie a ŽENATOVÁ, Zdenka. *Žák v krizové situaci*. Praha: Raabe, [2017], ©2017. 141 stran. Dobrá škola. Třídní učitel II.; 2. ISBN 978-80-7496-294-3.

ČECH, Ondřej a ZVONÍČKOVÁ, Nicole. *Nebezpečí kyberšikany: internet jako zbraň?*. Vydání 1. České Budějovice: Theia - krizové centrum o.p.s., 2017. 131 stran, 4 nečíslované strany obrazových příloh. ISBN 978-80-904854-4-0.

ČERNÁ, Alena a kol. *Kyberšikana: Průvodce novým fenoménem*. Vyd.1. Praha: Grada Publishing, 2013. ISBN 978-80-247-4577-0.

DUŠEK, Karel a Alena VEČEŘOVÁ-PROCHÁZKOVÁ. *Diagnostika a terapie duševních poruch. 2.*, přepracované vydání. Praha: Grada Publishing, 2015, 646 s. Psyché. ISBN 978-80-247-4826-9.

ECKERTOVÁ, Lenka a Daniel DOČEKAL. *Bezpečnost dětí na internetu*. Vyd.1. Brno: Computer Press, 2013. ISBN 978-80-251-3804-5.

FIELD, Evelyn M. *Jak se bránit šikaně: praktický rádce pro děti, rodiče i učitele*. Vyd. 1. V Praze: Ikar, 2009. 311 s. ISBN 978-80-249-1176-2.

KOCUROVÁ, PH.D., PaedDr. Marie. *Agresivita a šikanování*. Plzeň: Pedagogické centrum, 2002. ISBN 80-7020-101-0.

KOLÁŘ, Michal. *Nová cesta k léčbě šikany*. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-871-5.

MAREŠOVÁ, Alena a kol. *Násilná kriminalita v nejisté době*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2015. ISBN 978-80-7338-149-3.

MARTÍNEK, Zdeněk. *Agresivita a kriminalita školní mládeže. 2. dopl. vyd.* Praha: Grada Publishing, 2015. ISBN 978-80-247-5309-6.

MAYROCK, Aija. *Jak přežít šikanování*. Překlad Petra Diestlerová. Vydání první. Praha: Portál, 2016. 142 stran. ISBN 978-80-262-1006-1.

Minimalizace šikany: shrnutí pilotního projektu, 2005-2007. *Informační a propagační brožurka*. Vyd. 1. Kladno: Aisis, 2008. 68 s. ISBN 978-80-904071-2-1.

PONĚŠICKÝ, MUDr. PhDr. Jan. *Agrese, násilí a psychologie moci*. Praha: TRITON, 2004. ISBN 80-7254-593-0.

RABOCH, Jiří — PAVLOVSKÝ, Pavel. *Psychiatrie*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2012. 466 s. ISBN: 978-80-246-1985-9.

ROGERS, Vaness. *Kyberšikana: Pracovní materiály pro učitele, žáky i studenty*. Vyd.1. Z anglického originálu... přeložil Ondřej Vágner. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-247-4577-0.

ŘÍČAN, Pavel. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. Praha: Portál, 1995. ISBN 80-7178-049-9.

ŘÍČAN, Pavel a JANOŠOVÁ, Pavlína. *Jak na šikanu*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2010. 155 s. Pro rodiče. ISBN 978-80-247-2991-6.

SZOTKOWSKI, René, KOPECKÝ, Kamil a KREJČÍ, Veronika. *Nebezpečí internetové komunikace IV*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013. 177 s. ISBN 978-80-244-3911-2.

VANÍČKOVÁ, Eva et al. *Metodika prevence násilí, online násilí a šikany ve školách*. [Praha]: Národní koordinační centrum prevence úrazů, násilí a podpory bezpečnosti pro děti Fakultní nemocnice v Motole, [2017?]. 43 s.

Všeobecná encyklopedie: *v osmi svazcích*. Praha: Diderot, 1999. ISBN 80-902-5552-3.

INTERNETOVÉ ZDROJE

- [Učitelé ... podle pohlaví ...]. In: *Český statistický úřad* [online]. 2015 [cit. 2020-04-02]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/3-vzdelani-73ahyrt9w2>
- MARTÍNEK, PaedDr. Zdeněk. Agrese a šikana u dětí. Šance dětem [online]. 2013 [cit. 2019-09-30]. Dostupné z: <https://www.sancedetem.cz/srv/www/content/pub/cs/clanky/agrese-a-sikana-u-deti-mohou-za-to-media-rodicovska-vychova-nebo-geny-69.html#agrese>
- MCLEOD, Saul. Bandura – Bobo Doll experiment. *Simply psychology* [online]. 2016 [cit. 2019-09-30]. Dostupné z: <https://www.simplypsychology.org/bobo-doll.html>
- Metodický pokyn MŠMT 2016. In: MŠMT [online]. Praha, 2016 [cit. 2020-01-26]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/socialni-programy/metodicke-dokumenty-doporuceni-a-pokyny>
- Historie kyberšikany I. *Vím, kam klikam* [online]. Jihlava, 2018 [cit. 2019-12-07]. Dostupné z: <https://www.vimkamklikam.cz/zajimavosti/historie-kybersikany-i>

ODBORNÉ ČLÁNKY

- Metodický pokyn ministryně školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikany ve školách a školských zařízeních. *Věstník Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR*. 2016, roč. 72, č. 12 (prosinec), s. 2-28. ISSN 1211-0876. Dostupné také z: <http://www.msmt.cz/dokumenty-3/vestnik-msmt-12-2016>
- PUŠKINOVÁ, Monika. Nový metodický pokyn k prevenci a řešení šikany. *Školní poradenství v praxi: nový odborný časopis pro poradenské pracovníky*. 2016, roč. 3, č. 6, s. 3-7. ISSN 2336-3436.
- ŠPAŇHELOVÁ, Ilona. Agresivita dětí. *Právo a rodina*, 2007, roč. 9, č. 4, s. 16-20. ISSN 1212-866X.

PŘÍLOHY

PŘÍLOHA 1: DOTAZNÍK PRO UČITELE

Dotazník pro učitele ZŠ

Vážená paní učitelko/ vážený pane učiteli,

chtěla bych Vás požádat, zdali byste věnovali pár minut svého času k vyplnění tohoto dotazníku. Jsem studentkou posledního ročníku Pedagogické fakulty v Plzni oboru učitelství pro 1. stupeň ZŠ a tento dotazník bude podkladem k mé diplomové práci, která je na téma Výskyt a řešení šikany na ZŠ.

Cílem tohoto dotazníku je zjistit, zda se učitelé setkávají se šikanou na ZŠ, jakým způsobem šikanu řeší, jak se k šikaně staví a kde vidí hlavní příčiny.

Dotazník je anonymní a bude sloužit pouze pro účely splnění diplomové práce. Vyplňte jej prosím celý a pravdivě.

Děkuji Vám za trpělivost
Nikola Moulisová

Odpovědi kroužkujte, popř. doplňte (u některých otázek možnost více odpovědí):

1. Jste....?

- a) Žena b) Muž

2. Jaká je délka vaší pedagogické praxe?

- a) Méně než 5 let b) 5-10 let c) 11-20 let d) Více jak 20 let

3. Na kterém stupni základní školy učíte?

- a) Na 1. stupni b) Na 2. stupni

4. Setkali jste se někdy se šikanou na ZŠ?

- a) Ano (přímo) b) Ano (nepřímo) c) Ne, nikdy

5. Se kterými typy šikany jste se už někdy setkali? (Možnost více odpovědí)

- a) Slovní útoky (nadávky, vyhrožování, zastrašování)
b) Fyzické ubližování (kopání, mlácení, používání zbraní)
c) Krádeže, ničení a manipulace s věcmi
d) S jinými, uveďte se kterými: _____

6. Setkali jste se někdy s kyberšikanou (šikana prostřednictvím elektroniky) na vaší škole?

- a) Ano b) Ne c) Nevím o tom

7. Setkali jste se s... *(Možnost více odpovědí)*

- a) ...rozšiřováním pomluv, drbů a lží o někom na internetu
- b) ...opakovaným obtěžováním a vyhrožováním pomocí sms zpráv, emailů apod.
- c) ...zveřejňováním soukromých fotek nebo ponižujících videí na internetu
- d) ...jinou kyberšikanou, uveďte s jakou: _____

8. V čem vidíte největší nebezpečí kyberšikany? Uveďte:

9. Častěji se setkávám s tím, že....

- a) ...agresori bývají dívky
- b) ...agresori bývají chlapci

10. Může výskyt šikany ve třídě souviset s autoritou učitele?

- a) Ano
- b) Ne
- c) Nejsem si jistý(á)

11. Jste dobře připraveni na to, jak řešit případnou šikanu na vaší škole?

- a) Ano
- b) Ne
- c) Nejsem si jistý(á)

12. Svěřil se vám někdy žák, že je šikanován?

- a) Ano
- b) Ne
- c) Výjimečně

13. Svěřují se vám žáci se svými problémy?

- a) Ano
- b) Ne
- c) Výjimečně

14. S kým byste šikanu řešil(a) nejdříve?

- a) S rodiči oběti a agresora
- b) S vedením školy
- c) S kolegy
- d) S policií
- e) S výchovnou poradkyní
- f) S obětí a agresorem
- g) S metodikem prevence

15. Kdo se na vaší škole obecně zabývá řešením šikany? Uveďte:

16. Jakým způsobem postupujete při řešení šikany? *(Možnost více odpovědí)*

- a) Individuálně
- b) Konzultace s výchovnou poradkyní
- c) Zjistím informace a poté řeším s účastníky šikany
- d) Jinak, uveďte jak: _____

17. Předpokládáte, že neřešená šikana může mít doživotní následky na žáka v budoucnu?

- a) Ano, může b) Nemyslím si c) To už není moje starost

18. Pokud ano, jaké následky? (Viz. otázka 17) Uveďte :

19. Jaký je podle vás nejčastější důvod šikany mezi žáky? (Možnost více odpovědí)

- a) Nějakým způsobem znevýhodněný žák (handicap, nemoc...)
b) Záliba agresora v šikanování
c) Touha po moci ve třídě, ovládat druhé
d) Jiný důvod, uveďte jaký: _____

20. Co je podle vás příčinou agrese některých žáků? (Možnost více odpovědí)

- a) Problémy v rodině b) Brutální hry a filmy c) Strach být slabým
d) Špatná výchova e) Upřednostnění žáka učitelem
f) Jiná příčina, uveďte jaká: _____

21. Myslíte si, že jsou na vaší škole žáci v bezpečí?

- a) Ano b) Ne c) Nevím

22. Pokud ne, proč? (Viz. otázka 21) Uveďte:

23. Předpokládáte, že programy a školení k řešení šikany změní přístup učitelů k šikaně?

- a) Rozhodně ano b) Spíše ano c) Spíše ne d) Rozhodně ne e) Z části

24. Předpokládáte, že vedení žáků k budování lepších sociálních vztahů může zamezit šikaně?

- a) Rozhodně ano b) Spíše ano c) Spíše ne d) Rozhodně ne
e) Nedá se říct

25. Doplňte výstižně větu: Proto, aby nedocházelo k šikaně mezi žáky, realizují tato opatření:
